

תוכן ומפתח

* לקוטי שיחות *

- תדפיס -

תשורה משמחת הנישואין של
הרה"ת יוסף ישראל וברכה רישא רחל שיחיו
אשכנזי

כ"ב מנחם אב ה'תשפ"ו

לתגובות והערות
Isrolikash123@gmail.com

**להרחבות, ותוכן
העניינים של הערכים
שהושלמה כתיבתם**

ניתן לסרוק את הקוד

פתח דבר

בשבח והודיה להשי"ת על כל הטוב אשר גמלנו, ובחסדו הגדול זיכנו בנישואי צאצאינו היקרים הרה"ת יוסף ישראל שיחי' עב"ג מרת ברכה רישא רחל שתחי' אשכנזי.

התודה והברכה לידידנו ומכירינו מקרוב ומרחוק, אשר הואילו לשמוח בשמחתנו.

נתפשט זה מכבר המנהג בין אנ"ש, מיוסד על הנהגת כ"ק אדמו"ר הריי"ץ בחתונתו של כ"ק אדמו"ר, לחלק תשורה למשתתפים בשמחה.

זכינו, שמתוך לימודו של החתן שיחי' בלקוטי שיחות, עסק בעבודה מקיפה של איסוף, מיון וסידור הנושאים, הערכים והיסודות המתבארים בהם.

עבודה זו הלכה והתרחבה במשך הזמן, עד שנעשתה לספר מקיף, המשמש מפתח תוכני לספרי לקוטי שיחות, המקל על כל המבקש למצוא את דברי הרבי בכל נושא ונושא, בצירוף הנקודה התמציתית שבכל ענין.

בחרנו להדפיס מספר ערכים מתוך הספר, כתשורה למזכרת נצח משמחת הנישואין.

הספר השלם נמצא לקראת סיום מלאכת העריכה, ובעזרת ה' יראה אור בעתיד הקרוב על ידי הוצאת הספרים קה"ת, ותודתנו נתונה על הסכמתם להדפיס תשורה זו.

יהי רצון שזכות העיסוק בתורת רבינו תעמוד לחתן ולכלה לבנות בית נאמן בישראל על יסודי התורה והחסידות, מתוך שמחה, הרחבת הדעת, והתקשרות אמיתית לרבותינו נשיאינו. וכבר הובטחנו ש'אימתי קאתי מר, לכשיפוצו מעיינותיך חוצה'.

מוקירכם ומכבדיכם

הורי הכלה

הרב אפרים שמואל ובילא חנה קוט
טאלין, אסטוניה

הורי החתן

הרב מאיר וחנה פיה אשכנזי
כפר חב"ד, ארץ הקודש

הקדמה

לקוטי שיחות של כ"ק אדמו"ר הם מן היצירות התורניות המקיפות והיסודיות ביותר שדורנו זכה להן.

אלפי סוגיות, בכל מקצועות התורה - בנגלה ובפנימיות התורה, בהלכה ובאגדה, בפירוש המקרא, בעבודת ה' ובהוראות לחיי המעשה - נתבארו בהן. דברי הרבי מאירים כל סוגיה בדרך מקורית ועמוקה, תוך דיוק מופלא בדברי חז"ל, ראשונים ואחרונים, וגילוי האחדות הפנימית בכל חלקי התורה.

משום כך, נעשו הלקוטי שיחות ספרי יסוד בלימוד התורה, והם מלווים את יומם של תלמידי התמימים ואנ"ש, מידי שבוע ובכל חג ומועד.

אך טבעי, שמתוך ההיקף העצום שבספרי לקוטי שיחות, חלקים שונים של אותו נושא מתבארים בכמה מקומות לאורך ל"ט הכרכים; פעמים, ששיחה נוספת על אותו נושא מאירה נקודת עומק חדשה. ופעמים, שביאור יסודי מופיע אגב דיון בנושא אחר. המבקש לעיין בנושא מסוים לכל רוחבו, נדרש לאתר מקורות רבים הפזורים בכרכים השונים.

בעקבות זה, הלכה והצטברה במהלך הלימוד במשך השנים מלאכת רישום, ליקוט וסידור של הביאורים בלקוטי שיחות.

אין זה מפתח בלבד, ואף לא אוסף של מראי מקומות. מטרת הספר הינה להעמיד מערכת מסודרת של ערכים, מושגים, יסודות וסוגיות המתבארות בלקוטי שיחות, בחלוקה לנושאי משנה, ציון המקורות וכתיבת סיכום תמציתי לכל ענין. בדרך זו יוכל הלומד לעמוד על מכלול הביאורים שבכל נושא, לראות את התפתחותם לאורך כרכי לקוטי שיחות, ולהגיע בקלות אל השיחות עצמן.

הספר השלם, עתיד לראות אור בעזרת ה' בקרוב, והוא יכלול מאות ערכים ואלפי הפניות. התדפיס שלפנינו, כולל שלושה ערכים, בנושאים: תורה, לשיטתיהו, שבת, שהינם מהעיקריים והיסודיים מבין הנושאים הנדונים בלקוטי שיחות. כך יוכלו הלומדים להתרשם מדרך העריכה ואופיו של הספר.

מטבע הדברים, עבודה מסוג זה טעונה השלמה ועדכון מתמיד. הערות והארות יתקבלו בהכרת תודה, ויהיו לעזר בהכנת הספר לקראת הוצאתו לאור.

בברכה ובתפילה שנזכה להוסיף בעיסוק בתורת רבינו, להפיץ את מעיינותיו חוצה, ולראות במהרה בקיום הייעוד "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", בגאולה האמיתית והשלימה ורבינו בראשנו.

ישראל אשכנזי

תוכן עניינים

3.....פתח דבר

5.....הקדמה

8.....תורה

עניינה: 'חכמתו של הקב"ה' \ 'מדברת בעליונים' \ 'תורה אחת' \ 'תורת אמת' \ 'תורה מלשון הוראה' \ 'תורה וישראל' \ תורה ומצות \ 'לעשות שלום בעולם' \ 'כתר תורה' \ תורה שבעל פה: עניינה \ קדושת התורה \ 'עליונים' ו'תחתונים' \ חידוש בתורה \ פנימיות התורה: עניינים וביאורים \ נצחיות התורה: עניינה \ מידת הנצחיות \ לימוד תורה: עניינה \ סדר הלימוד \ פעולתו באדם \ מחלוקת בתורה \ לימוד תורה בלילה \ לימוד תורה קודם הלידה \ מצות תלמוד תורה: עניינה \ חלות החיוב \ זמן החיוב \ מילוי החיסרון \ חינוך הקטנים \ נשים ובנות \ רשעים \ אומות העולם \ מצות ידיעת התורה: עניינה \ אופן קיומה \ עמל תורה: 'חקיקה' כללית \ עמל שיחה ותורה \ 'לשמה': עניינה \ 'שלא לשמה' \ 'זוכה לדברים הרבה' \ ביטול תורה: מהות הכרת \ קיום מצוה \ בת קול \ 'תורתו אומנות': עניינה \ קיום המצות \ שכחת התורה: גדר האיסור \ 'מתחייב בנפשו' \ מהות השכחה \ 'רב ותלמיד': 'כאילו ילדו' \ עסקנות ופרנסה: תלמוד 'משתמר' ו'מתברך' \ מעלת התורה \ תורה ופרנסה \ ביאור עניינים: כבוד התורה \ 'דבר בשם אומרו' \ עול תורה ודרך ארץ \ תרגום התורה \ 'שיחתן של עבדי אבות' \ תורה ותפילה \ תיאורים כלליים

24.....'לשיטתייהו'

מבוא כללי: יסוד העניין \ 'צריכותא' \ תוכן הביאורים \ סדר הדברים \ הווה ועתיד: עיקרי השיטות \ הגדרת הדברים \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ 'בכח' ו'בפועל': עיקרי השיטות \ הגדרת הדברים \ יסוד הדעות \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ 'עצם' ו'תואר': עיקרי השיטות \ ערכים שייכים \ כמות ומהות: עיקרי השיטות \ ערכים שייכים \ גדר 'נותן' ו'מקבל': עיקרי השיטות \ יסוד הדעות \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ 'תנועת' הלימוד: עיקרי השיטות \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ ריבוי וכלל לעומת מיעוט ופרט: עיקרי השיטות \ הגדרת הדברים \ ערכים שייכים \ דרשת משמעות ותוכן: עיקרי השיטות \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ 'בין אדם למקום' ו'בין אדם לחברו': עיקרי השיטות \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ דרשת משמעות מלאה וחלקית: עיקרי השיטות \ ערכים שייכים \ דרשה ב'הרחבה' ו'בצמצום': עיקרי השיטות \ ערכים שייכים

37.....שבת

עניינה: 'אות' כללי \ 'מהות' קיימת \ שלמות העבודה \ השפעה כללית \ 'זכור את יום השבת לקדשו': גדר החיוב \ תוכן הזכירה \ מהות היום: זמן השבת \ קביעות היום \ חיות העולם \ שמירת השבת: עניינה \ מקורה באדם \ פעולתה באדם \ גדר החיוב \ שמחה \ שכר השמירה \ החייבים בה \ איסורי שבת: עניינה \ ל"ט מלאכות \ איסור תחומין \ פיקוח נפש \ בית המקדש \ סדר היום: ערב שבת \ תוספת שבת \ נרות שבת \ סדר התפילה \ סעודות השבת \ סדר הלימוד \ סעודה שלישית \ הבדלה \ מלווה מלכה \ עניינים שונים: 'נשמה יתירה' \ 'מהלך במדבר' \ יעקב אבינו \ יוסף הצדיק

תורה

עניינה: 'חכמתו של הקב"ה' \ 'מדברת בעליונים' \ 'תורה אחת' \ 'תורת אמת' \ 'תורה מלשון הוראה' \ 'תורה וישראל' \ תורה ומצות \ 'לעשות שלום בעולם' \ 'כתר תורה' \ תורה שבעל פה: עניינה \ קדושתה \ 'עליונים' \ 'תחתונים' \ 'חידוש בתורה' \ פנימיות התורה: עניינים וביאורים \ נצחיות התורה: עניינה \ מידת הנצחיות \ לימוד תורה: עניינו \ סדר הלימוד \ פעולתו באדם \ מחלוקת בתורה \ לימוד תורה בלילה \ לימוד תורה קודם הלידה \ מצות תלמוד תורה: עניינה \ חלות החיוב \ זמן החיוב \ מילוי החיסרון \ חינוך הקטנים \ נשים ובנות \ רשעים \ אומות העולם \ מצות ידיעת התורה: עניינה \ אופן קיומה \ עמל תורה: 'חקיקה' כללית \ עמל שיחה ותורה \ 'לשמה': עניינו \ 'שלא לשמה' \ 'זוכה לדברים הרבה' \ ביטול תורה: מהות הכרת \ קיום מצוה \ בת קול \ 'תורתו אומנותו': עניינו \ קיום המצות \ שכחת התורה: גדר האיסור \ 'מתחייב בנפשו' \ מהות השכחה \ 'רב ותלמיד': 'כאילו ילדו' \ עסקנות ופרנסה: תלמוד 'משתמר' \ 'מתברך' \ מעלת התורה \ תורה ופרנסה \ ביאור עניינים: כבוד התורה \ 'דבר בשם אומרו' \ עול תורה ודרך ארץ \ תרגום התורה \ 'שיחתו של עבדי אבות' \ תורה ותפילה \ תיאורים כלליים

כקודם לכך.^{2,3}

עניינה

'חכמתו של הקב"ה'

תורה שבכתב, תורה שבעל פה: בביאור כיצד מהות זו בתורה, כפי שנתבאר לעיל, קיימת בשווה הן בתורה שבכתב והן בתורה שבעל פה, למרות החילוקים ביניהם באופן הנתינה והלימוד, שכן לגבי הקב"ה הינם שווים – ראה לקמן בביאור עניינה של תורה שבעל פה.

'מדברת בעליונים'

משמעות ה'תחתונים': לפי המתבאר לעיל, שהתורה הינה למעלה מהעולם, והמשמעות הגשמית שבה נוספה לאחר מכן בנתינתה בעולם, נמצא שבהכרח ישנה משמעות רוחנית אף למאורעות המסופרים בה, שאמנם אירעו כפשוטם, אלא שישנה גם משמעות רוחנית לכל הנאמר בהם. כמו כן, אף בעניינים שנאמרו בתורה שהינם בעלי משמעות שלילית, בהכרח שברוחניות ישנה אף משמעות חיובית לכך,

מהות התורה: נאמר בחז"ל, ומורה מאמר זה על כללות התורה, שהתורה 'מדברת בעצם בעליונים ורומזת בשניות בתחתונים'. היינו, אמנם 'אין מקרא יוצא מידי פשוטו', וממילא הבנת דברי התורה צריכה להיות בהתאם למשמעותם הגשמית, אך משמעות זו הינה 'שניה' ונוספת למהות התורה ופירושה, שהינה מהות רוחנית שלמעלה ו'קודם' לעולם, ואילו המשמעות הגשמית הינה רק 'כרמז' לכפי שהדברים ברוחניות¹ – ומה שניתן ללמוד בכ"מ אודות העניינים 'העליונים' ברוחניות מכפי שזהו 'תחתונים' בגשמיות, זהו משום שלפועל העולם נברא בהתאם לשורשו בתורה כפי שהינה בעולמות העליונים, ולא להיפך מזה. ואכן, אף בירידתה של התורה לעולם לא נעשה שינוי במהותה, והינה במהותה הרוחנית

2 וראה לקמן בפנים בביאור אופן לימוד התורה, ובערך קידוש החודש בנפק"מ להלכה מיסוד כללי זה (- במצות שהינם 'חפצא' מחודשת ע"י התורה).

3 חלק כג עמ' 37. חלק ל עמ' 17. חלק לה עמ' 42. וראה חלק ב עמ' 363, חלק די עמ' 21, חלק טו עמ' 1, חלק יט עמ' 184. וראה לקמן בפנים בביאור דרכי הלימוד בהתאם לזה.

1 וראה במקור הדברים בחלק כג, שא"ז בסתירה לכך ש'תורה לא בשמים היא', ופסקי ההלכה צריכים להיעשות בהתאם לגדרי העולם, שכן כ"ה הרצון העליון, אך מהות התורה מצד עצמה הינה כפי המתבאר בפנים.

שהרי ברוחניות לא שייכת מציאות של רע.⁴

'תורה אחת'

עניינה: בביאור היותם של נגלה דתורה ופנימיות התורה חלק מ'תורה אחת', וממילא בהכרח שהינם מתאימים זה לזה - ראה ערך תורת החסידות, ובמקור הנסמן בהערה.⁵

'אחדות' ניכרת: בביאור כמה עניינים המהווים ראייה לכך שנגלה ופנימיות התורה הינם 'תורה אחת', ומתאימות וקשורות זו בזו - ראה בערך מעקה, בערך סוכה, בערך קרבנות, בערך שבת, ובמקור הנסמן בהערה.⁶

'תורת אמת'

עניינה: התורה הינה 'תורת אמת', שלא שייך בה שינויים, זאת משום שהינה 'חכמתו של הקב"ה', כפי שנתבאר לעיל, וכפי שאצלו לא שייך שום שינוי, כך גם בתורה - וכמו שנאמר במתן תורה 'אנכי', שפירושו 'אנא נפשי כתבית יהיבתי', שהקב"ה 'הכניס' את עצמו בתורה שנתן, וממילא הינה נצחית כמוהו. כלומר, בתורה שניתנה לנבראים, הציוויים וכו' שנאמרו לאדם קודם מתן תורה, היו בעלי מטרה וייעוד, כשמירה על יישוב העולם וכיו"ב, וממילא היה שייך בהם שינוי לאורך הזמן בהתאם לנדרש להשגת מטרה זו. אמנם, בשעת מתן תורה, שאז ניתנה התורה כפי שהקב"ה 'הכניס' בה את עצמו, נעשו דברי התורה כעניין ומהות בפני עצמה, ולא רק 'אמצעי' למטרה אחרת, וממילא לא שייכים בה שינויים וכו'.⁷

תורה ולומדיה: היות וה'אמת' של התורה אינה כ'תכונה' צדדית בלבד, אלא זהו מצד מהותה, לכאורה בדומה לזה צריכה 'אמת' זו להיות גם בלומדי התורה, שכאשר הינם 'מתאחדים' עם התורה בלימודה עד כדי שהיא נעשית חלק ממציאותם - וכפי שאכן נעשה בפועל במתן

תורה, שניתנה 'חירות ממלאך המוות'. ברם, כתוצאה מה'זוהמא' שירדה לעולם בחטא העגל נשללה היכולת להתאחד עם התורה עד כדי כך.⁸

נצחיות התורה: בביאור מהות הנצחיות שבתורה, והגדרים השונים בחלקי התורה בגדר וטעם נצחיותם - ראה לקמן בביאור ענייני נצחיות התורה.

'תורה מלשון הוראה'

מעלת התורה: ייחודיותה של התורה, ומעלת החכמה שבה אף לגבי חכמותיהם של אומות העולם, הינם שכל הנלמד בה מהווה ציווי והוראה לאדם שבהנהגתו, שתכלית זו בלימוד מושכלות, מלבד שהינה מורה על כך שהתורה היא 'אמת לאמיתה' בזה שנוגעת עד כדי הנהגה בפועל, אלא אף גורמת לשלימות בהבנה עצמה, שהרי כאשר האדם יודע בלימודו שגם הנהגתו תיקבע בהתאם לזה, הוא מעמיק יותר בהבנת הדברים, עד שתהיה ברורה אצלו ההכרעה כיצד תהיה ההנהגה הראויה בהתאם לכך.⁹

'תורה וישראל'

מהות השייכות: בכללות, ישנם כמה אופנים ודרגות במידת היותם של בני ישראל קשורים עם התורה, כפי שזהו מצד עצם מציאותם וכפי שזהו בלימוד התורה בפועל, וי"ל בהגדרתם של אופנים אלו, שבכללות זהו בדומה לג' האופנים הכלליים בדרך כניסת דבר לרשותו של האדם: מצד עצם היותו בכלל בני ישראל, ישנה שייכות עצמית שלו לתורה, וזאת ללא הבט על הנהגתו - בדומה לירושה שהינה ניתנת לאדם מעצם היותו בקרבה לבעליה. בנוסף לזה, ישנו ה'חלק' של האדם בתורה, בזה שלומד ומתייגע מצדו בלימודה, שזהו בדומה למכירה, שקבלת הדבר הינה בעבודה ותשלום על כך. ברם, בב' אופנים אלו, שייכותו של

4 חלק ל עמ' 16. וראה גם חלק ז עמ' 154.

5 חלק טו עמ' 281. וראה גם בערך תורת החסידות.

6 חלק יט עמ' 209. חלק כב עמ' 133. חלק לב עמ' 14.

7 חלק כג עמ' 33. חלק כו עמ' 4. וראה גם בערך אבות.

8 חלק כו עמ' 3. וראה גם בערך משה רבינו.

9 חלק כא עמ' 111. חלק ל עמ' 195.

באמצעותה - ראה במקור הנסמן בהערה.¹³

לעשות שלום בעולם'

יסוד כללי: בביאור גודל ומשמעות המטרה בנתינת התורה על מנת 'לעשות שלום בעולם', שזהו היסוד לכללות התורה והמצות, וכאשר נשלמת מטרה זו בקיום מצוה מסוימת, כביכול התקיימה גם המצוה האחרת, באם אין היכולת לקיים את שתיהם - ראה ערך מצות, ובמקור הנסמן בהערה.¹⁴

מהות ה'שלום': מלבד היותה של התורה ניתנת בעולם על מנת לעשות שלום בין אדם לחברו, ועד שזהו מהות כלל המצות וקיומם, י"ל בעומק יותר, שעניינה של התורה אף בעשיית 'שלום' בין הקב"ה והעולם, שבאמצעות התורה והמצות מתגלית מהותו האמיתית של העולם, בהיותו אלוקות, עד שמלכתחילה אינו 'מנגד' לקב"ה.¹⁵

כתר תורה'

מעלת התורה: בביאור עניינו של 'כתר התורה', כפי שניתן לעוסקים בתורה, י"ל שהינו במעלתם של התורה והאדם הלומדה - שהינה נעלית יותר אף משאר ה'כתרים' שנאמרו במקומות אחרים, שעניינם במעלה הקיימת בכהונה ומלכות וכו'. ובפרטות, ניתן לומר בזה ב' דרגות, בהתאם לב' אופנים ושילבים בלימוד התורה: בעצם הלימוד בתורה, גדולה מעלתו של האדם מעצם זה שעוסק בתורה, שזה נעלה יותר משאר המצות, אלא שמעלה זו הינה 'ביחס' לשאר המצות ולא שונה במהותה. לעומ'ז, כאשר נעשה לימוד התורה בשלימות, ב'ביטול' של האדם קודם הלימוד ושייכותו לקב"ה באמצעות זה, נמצאת מעלתו אף שלא בערך לשאר המצות, שהרי בלימוד התורה

האדם לתורה הינה כתוצאה מתכונה או עשיה מצדו. לעומ'ז, ישנה דרגה נעלית יותר, שאינה ב'חלקו' של האדם בתורה או בהשגתו בהבנתה, אלא הינה 'מתנה' מלמעלה, וזאת בהיותו של האדם שייך לתורה כפי שהינה למעלה ממנו כ'נברא', ולשם זה הנדרש מצדו של האדם זהו בעצם היותו ראוי לכך, ואילו השגת הדבר בפועל הינה 'מתנה' משמים בלבד.¹⁰

'מקומה' בעבודה: בביאור 'מקומה' של התורה בכללות התקשרותם של בני ישראל לקב"ה, במידת הכרחיותה וכו', בדומה לג' האופנים הכלליים הקיימים בקיום המצות בעניין זה - ראה בערך מצות, בערך עם ישראל, ובערך ראש השנה.

תורה ומצות

מהות החילוק: כפי שנתבאר לעיל, התורה הינה 'חכמתו של הקב"ה', עד ש'אורייתא וקוב"ה כולא חד' וכו', ומשום זה בלימוד התורה ביכולת האדם 'להתאחד' עם הקב"ה (- וכדלקמן). והנה, על אף שגם בקיום המצות מקיים האדם את 'רצונו' של הקב"ה, ישנו חילוק מהותי מכפי שזהו בלימוד התורה, שכן המצות אינם 'חד' עם הקב"ה, אלא הינם כ'איברים' שלו בלבד, ומשום זה גם בקיומם לא נעשה 'איחוד' זה, משא"כ בלימוד התורה.¹¹

'המשכת העצמות': בביאור החילוק ב'המשכת העצמות', כפי שהינה נעשית בלימוד התורה ובקיום המצות, ואופן עשיית 'דירה בתחתונים' באמצעותם - ראה לקמן, בערך דירה בתחתונים, בערך מצות, ובמקור הנסמן בהערה.¹²

יחס ומעלה: בביאור מעלתה של התורה לגבי שאר המצות, מלבד עצם היותה היסוד לכולם והמקור אליהם וכו', שהינה נעלית גם באופן ומהות התקשרותו של האדם לקב"ה הנעשית

13 חלק ב עמ' 303. וראה לקמן בפנים בביאור ענין 'כתר תורה', יחס מעלתו לשאר ה'כתרים'.

14 חלק טו עמ' 376. חלק לט עמ' 34. וראה גם בערך חנוכה, ובערך שבת.

15 חלק טו עמ' 379.

10 חלק יג עמ' 115. וראה לקמן בפנים בביאור ענין 'כתר תורה', במהות נתינת התורה לעם ישראל.

11 חלק טז עמ' 436. וראה בכ"ז בערך מצות.

12 חלק טז עמ' 440.

באופן זה הינו עוסק ומדבר ב'דבר ה' ממש.¹⁶

מהות הנתינה: מלבד עניינו של 'כתר תורה' במעלתה של התורה ולימודה, כפי שנתבארה לעיל, י"ל באופן אחר קצת, שמורה 'כתר' זה על אופן נתינתה של התורה לבני ישראל, שאינה בנתינת היכולת והרשות לעסוק בתורה, אלא 'כתר' זה מורה על היותה של התורה קשורה בעצם מציאותם של בני ישראל, ללא הבט על מידת היותם עוסקים בלימודה בפועל, וכתוצאה משייכות עצמית זו, נעשים בהם כל המעלות בלימודה וכו'.¹⁷

מתורה שבכתב שבה מלכתחילה די בקריאה בלבד - הנה גם בה ניכר שיסוד הלימוד הינו למעלה מהשכל, באמונה, בזה שיסוד הפסיקה והחידוש אינם רק בהבנתו השכלית של האדם, אלא בהכרח שיהיו מתאימים לכללים וההנחות שנאמרו קודם לכן, בדורות הקודמים וכו', על אף שבהווה הבנת האדם הינה אחרת, שכן גם חלק זה שבתורה אינו חידושים שכליים, אלא הינו תורת ה', כפי שזוהו בתורה שבכתב, רק שניתן ב'לבוש' של שכל.¹⁹

קדושתה

שורשה בתורה: לביאור זה בעניינה של התורה שבעל פה, שהינה שווה לתורה שבכתב רק שניתנה באופן של לימוד שכלי וכו', בהכרח לומר שכלל עניין בקדושה, גם ללימוד התורה באופן זה ישנו 'מקום' ומקור בתורה, וי"ל שהמקור בתורה לכך הינו בחומש דברים, שבשונה מהחומשים הקודמים שניתנו משמים, נאמר חומש זה על ידי משה רבינו, שבה הורה שתתכן קדושה גם בדברי תורה הנאמרים באופן זה.²⁰

'עליונים' ו'תחתונים'

שלימות הכוונה: היות וגם העניינים המתחדשים על ידי האדם בלימוד תורה נכללים בתורה, והייתה נתינתם כתורה שבכתב, כפי שנתבאר לעיל - נמצא שבלימוד והוספה בתורה כתוצאה מהבנת הדברים בשכל, נעשה חידושו של מתן תורה בחיבור 'עליונים' ו'תחתונים', בזה שבשכלו של האדם (- 'תחתונים') ישנה הבנה אלוקית (- 'עליונים').²¹

חידוש בתורה

עניינו: יכולתם של בני ישראל להוסיף ולחדש בתורה, וכן בחידוש תקנות ומנהגים וכו', עדי כדי שהינם נעשים חלק מהתורה עצמה, ה"ז מצד זה שאורייתא וקוב"ה כולא חד', שאי"ז

⇨ תורה שבעל פה ⇧

עניינה

מהות 'שווה': בסדר הנתינה והלימוד של התורה שבכתב והתורה שבעל פה - בזה שתושב"כ ניתנה במתן תורה בשלימותה, ואילו תורה שבעל פה מתחדשת על ידי בני ישראל לאורך הדורות, וכן בחילוק ביניהם באופן הלימוד, שהלימוד בתושב"כ אינו בהכרח בהבנה אלא אף בקריאת הדברים, ואילו בתושב"כ הינו דווקא בהבנה שכלית - כביכול ניכר שהתורה שבכתב היא ה'עליונה' מביניהם, והיא ה'נותנת' לתושב"כ המקבלת' ומפרשת אותה. ברם, חילוק זה הינו רק מצד של בני ישראל, שכן בעבורם בהיותה של תושב"כ מהווה 'פירוש' בלבד הינה למטה מתושב"כ, אך מצד הקב"ה, הם שווים זה לזה, שכן אף תושב"כ ניתנה בשלימותה, ורק שבני ישראל מגלים אותה על ידי לימוד התורה בהתאם לכללים שבוה, וכן היותה של תושב"כ 'פירוש' אי"ז מורה על פחיתות במעלה, אלא הינם שוות זו לזו.¹⁸

יסוד הלימוד: על אף שהלימוד בתורה שבעל פה זהו דווקא בהבנה ובהשגה - בשונה

19 חלק ג עמ' 918.

20 חלק לו עמ' 38. וראה בכ"ז בערך חומש דברים.

21 חלק יט עמ' 6. וראה גם חלק כו עמ' 267.

16 חלק לג עמ' 43.

17 חלק כח עמ' 104. וראה גם בערך כהונה, ובערך מלכות.

18 חלק ל עמ' 10.

➤ פנימיות התורה ➤

עניינים וביאורים:

בביאור עניינים שונים אודות פנימיות התורה, בהתגלותה בעולם ובמהות לימודה וכו' - ראה ערך תורת החסידות.

➤ נצחיות התורה ➤

עניינה

'תורת אמת': בביאור יסוד נצחיותה של התורה ללא שינוי וכו' - ראה לעיל בביאור ענין 'תורת אמת'.

מידת הנצחיות

על אף שכל ענין בתורה הוא חלק מ'חכמתו של הקב"ה, וממילא בהכרח שהינו נצחי ללא שינוי, ישנם חילוקים במידתה של נצחיות זו, כדלקמן:

דברי תורה: היות ודברי התורה הם מ'חכמתו של הקב"ה, בהכרח שהם נצחיים ללא שינוי. ברם, לפועל י"ל שההכרח בנצחיות זו הינו בתוכנם כפי שהינו ברוחניות, אך לגבי משמעותם הגשמית ייתכנו שינויים - ועכ"פ זה מורה על פחיתות מסוימת בנצחיות זו, שאינה בכל פרטי הדברים.^{25, 26}

ציויים ומצות: בביאור גדר נצחיותם של הציויים בתורה - ראה ערך מצות.

דברי נבואה: בביאור מהות הנצחיות בדברי הנבואה, ומידתה של נצחיות זו - ראה ערך נבואה.

שהתורה הינה 'חכמתו' של הקב"ה בלבד אלא שורשה ב'עצמות' ממש, שכתוצאה מזה, כאשר בני ישראל משלימים את הכוונה בנתינת התורה ומתייגעים בה, ונעשית בזה המשכת ה'עצמות', ישנה המשכה אף בתורה עצמה, ונעשה חידושם חלק ממנה.²²

מידת ה'חידוש': במידת היותם של חידושי התורה מהווים 'חידוש' בעולם, הרי נאמר ש'הכל ניתן למשה מסיני', כאשר ההכרח לקביעה זו, הינו שסו"ס לא ייתכן בתורה חידוש ושינוי אמיתי ביחס לכפי שניתנה, שכן היא 'חכמתו של הקב"ה', וכמו שלא שייך בו שינוי והוספה, ממילא גם בתורה. אמנם, היות ולפועל לא נאמרו כלל דברי התורה למשה בסיני בפירוש, י"ל במידת ואופן הנתינה של 'הכל למשה מסיני', שניתנו לו הכללים והמידות שבהם התורה נדרשת, והם כוללים את כלל דברי התורה שיילמדו בהתאם אליהם - אלא שעכ"פ אצל האדם זה נחשב כ'חידוש', שהרי בעבורו לא היו הדברים ידועים קודם שלמד והעמיק בזה, משא"כ מצד ה'חפצא' של התורה אינם בגדר חידוש.²³

'עליונים' ו'תחתונים': בהיותו של חידוש בתורה על ידי בני ישראל, מהווה המשך לחידושו של מתן תורה, בזה שהנבראים מצדם מתאחדים עם התורה וכו' - ראה לעיל בביאור ענין זה.

'שלימות הנפש': בחשיבותו של החידוש בדברי תורה על ידי הלומד, נאמר שעל ידי החידוש בתורה נעשית 'שלימות' בנפשו של האדם. וי"ל בביאור אחד הטעמים ל'שלימות' זו, שאינה נעשית משום עצם החידוש בתורה, אלא בהיותו של האדם 'מאוחד' בשכלו עם התורה, שזה נעשה וניכר על ידי שמחדש בתורה, היינו שהעמיק מצדו בהבנת הדברים בשכלו והתאחד עמהם.²⁴

25 וראה בחלק ח עמ' 151 בביאור החילוק הקיים בין תורה שבכתב ותורה שבעל פה, שנצחיות הדברים בתורה שבכתב הינו כציווי הנאמר לאדם בכל רגע, ואילו הנצחיות בתורה שבעל פה הינה בעצם היותם של הדברים נוגעים למעשה בכל עת.

26 חלק לד עמ' 117. וראה חלק כו עמ' 225 ובערך מגילת אסתר בהיותם של חומשי התורה נצחיים 'ככתב' לדורות, בשונה משאר ספרי הנבואה.

22 חלק יט עמ' 386. וראה בכ"ז בערך מנהג, ובחלק כג עמ' 188.

23 חלק יט עמ' 252. חלק כו עמ' 4. וראה בחלק ל עמ' 13 הערה 45*, בהתאם למתבאר לעיל בחילוק בין הקב"ה ובני ישראל ב'מקומה' של תושב"פ ביחס לתושב"כ.

24 חלק יט עמ' 252.

רפואות וסגולות: בביאור אודות נצחיותם של דרכי הרפואה שנאמרו בש"ס וברמב"ם - ראה ערך רפואה.

➤ לימוד התורה ➤

עניינו

'נותן התורה': עניינו של לימוד התורה אינו רק בהבנה והשכלה בדברי התורה, אלא עוד קודם לכן בשייכותו של האדם ל'נותן התורה' באמצעות העיסוק בתורה. והנה, כאשר נעשה הלימוד בהבנה ובעיון, נמצא שלא רק שנעשתה התקשרות כללית לקב"ה בעת הלימוד, אלא 'התאחד' שכלו של האדם עם התורה, עד שהינם כ'חד' ממש, והאדם נעשה ל'מציאות' של תורה. ואכן, באם נעשה הלימוד שלא בהכרה זו במהות הלימוד, ישנו חיסרון בעצם הלימוד שלו, ואי"ז חיסרון צדדי בלבד.^{27, 28}

'תפיסה' והתאחדות: במידת היותם של ההתקשרות וההתאחדות עם 'נותן התורה' שווה בלימודם של כלל ישראל, ו"ל כך: עצם השייכות וה'תפיסה' באלוקות על ידי לימוד התורה, הינה שייכת בכולם בשווה, שכן היא אינה קשורה בשכלו של האדם ודרגתו, אלא בעצם היותו יהודי בעל נשמה וכו'. לעומ"ז, במידת היותה של 'תפיסה' אלוקית זו 'מאוחדת' בשכלו ובמציאותו, ישנו חילוק בין לומדי התורה, בהתאם למידת השגתם בתורה.²⁹

מהות ה'השגה': על אף שלימוד התורה נעשה על ידי האדם, בהבנת הדברים בשכלו האנושי, סו"ס ביכולת האדם להשיג בזה רק הצד השכלי של התורה, אך את מהותה של

התורה, בהיותה 'חכמתו' של הקב"ה שאינה בערך למציאותו של הנברא כלל, אי"ז בתחום השגתו של האדם. והנה, מלבד עצם ההכרה בזה, ה"ז נוגע גם ללימוד בפועל, שכאשר ישנה אצל האדם ההכרה בהיותם של דברי התורה למעלה מהשגתו, נעשה לימודו ביגיעה יתירה, על מנת להשיג עוד יותר מהמובן לו בתחילה.^{30, 31}

'המשכת העצמות': בביאור עניינה של 'המשכת העצמות', כפי שהינה נעשית בלימוד התורה, ואופן עשיית 'דירה בתחתונים' בזה וכו' - ראה לקמן בביאור ענין חידושי התורה ו'תורתו אומנותו', ובמקור הנסמך בהערה.³²

סדר הלימוד

ברכת התורה: בביאורים אודות ברכת התורה, בעניינה ובהלכותיה - ראה ערך ברכת התורה.

הקדמת ה'ביטול': היות ועניינו של לימוד התורה ב'התאחדות' של האדם עם 'נותן התורה' ולא רק בעצם הלימוד, בהכרח שתהיה איזו הקדמה כללית לפני הלימוד, בביטוי הכרתו של האדם בעניינו של הלימוד ומשמעותה של שייכות זו לקב"ה. ובכללות, נעשה זה באמצעות ברכת התורה, המורה על 'ביטולו' של האדם והכרתו ב'נותן התורה'.^{33, 34}

דיבור בפה: על אף החילוק הכללי באופן לימוד התורה כפי שנעשה בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, שבתורה שבכתב הינו נעשה אף בקריאה בלבד, ואילו בתורה שבעל פה זהו כאשר האדם מבין את דברי התורה בשכלו,

³⁰ וראה במקור הדברים ובערך פרה אדומה בביאור היותו של הציור על פרה אדומה מורה לאדם בגלוי על מהות כלל דברי התורה שלומד, בזה שישנו ציווי שמלכתחילה לא ניתן להבנות.

³¹ חלק יח עמ' 230.

³² חלק ה עמ' 239. חלק טז עמ' 440.

³³ וראה חלק ה עמ' 71 הערה 14 ובשו"ג, שהלימוד צריך להיעשות ב'רת' ובזיעה, והחילוק בין הגרסאות שבה, האם זהו ברגש או הביטוי שלו בגוף האדם.

³⁴ חלק טו עמ' 1. חלק כ עמ' 130. חלק כו עמ' 249. חלק כח עמ' 11. חלק ל עמ' 106. ובכ"מ. וראה גם בערך ברכת התורה, ובערך דרך הלימוד.

²⁷ וראה במקור הדברים בחלק טו ובערך חומש בראשית, הביאור בגודל החיסרון הנגרם כתוצאה מלימוד התורה שלא לשם מטרה זו - הן בתורה, הן בעולם והן באדם.

²⁸ חלק טו עמ' 1. חלק טז עמ' 436 והערה 23. ובכ"מ. וראה לקמן בפנים, ובערך ברכת התורה.

²⁹ חלק כח עמ' 12.

ישנה החובה שכללות לימוד התורה ייעשה גם בדיבור וקריאה בפה, וי"ל הטעם לזה בפנימיות העניינים, שזהו משום שבהקפדתו של האדם על האמירה בפה, על אף שאי"ז הכרחי לשלימות ההבנה, ה"ז מורה על הכרתו שהלימוד נעשה לא לשם ההשכלה שבו, אלא לשם השייכות לקב"ה. וכן, באמצעות הדיבור בתורה בפה נעשה הלימוד גם בתנועה גשמית בעולם, ומועיל זה בכללות עשיית 'דירה בתחתונים', שעניינה דווקא בעבודה בגשמיות העולם.³⁵

חידוש בתורה: בביאור מהותו של חידוש בתורה על ידי האדם הלומד, ו'מקומו' בכללות התורה, ומידת היותו ניתן בהר סיני - ראה לעיל בביאורים אודות תורה שבעל פה.

דרכי הלימוד: בביאור האופנים השונים בלימוד התורה, והסדר הרצוי בזה - ראה ערך דרכי הלימוד.

פעולתו באדם

שמירה כללית: בהשפעת לימוד התורה על האדם, נאמר שהינה פועלת שמירה מפני מזיקים וכו'. והנה, בעניינה של שמירה זו, וכיצד הינה נעשית בלימוד התורה, י"ל ב' אופנים: שמירה זו הינה כסגולה, שמובטח לאדם העוסק בתורה שישמר ממזיקים. לעומ"ז, ניתן לומר ששמירה זו אינה כסגולה צדדית, אלא זהו כתוצאה מזה שהאדם 'מאוחד' עם התורה ומהותה האלוקית בשכלו, ממילא הינו מקבל ממנה גם את השמירה ממזיקים - ולפי זה נמצא שישנו חילוק במידת השמירה על האדם בהתאם לאיכות הלימוד שלו ומידת היותו 'מאוחד' עם התורה, שנעשה זה בשלימות בלימוד בעיון בלבד.³⁶

אופן ההשפעה: כפי שנתבאר לעיל, בלימוד התורה נעשית 'התאחדות' בין האדם והתורה,

וכתוצאה מזה האדם מושפע ממנה. והנה, ניתן לומר באופנה של השפעה זו, שהינה בהשפעה על מידותיו של האדם, וממילא הנהגתו נעשית כראוי. לעומ"ז, ניתן לומר שאין בכח הלימוד להשפיע ישירות על מידות וטבע האדם, אלא שבעת שעוסק בתורה היא 'שומרת' עליו מעניינים בלתי רצויים. ונראה לומר, שנחלקו הדיעות בהתאם לב' אופנים אלו: מדברי ר' נחמן נראה כאופן הא', ואילו מדברי ר' יוסף נראה כאופן הב'.³⁷

מחלוקת בתורה

'שלישי המכריע': ייחודיותה של המחלוקת כפי שהינה בדברי תורה, בשונה ממחלוקת בחכמותיהם של אה"ע, הינה במהות ההכרעה כאחת מהדיעות, שכן: בענייני העולם, בהכרעת המחלוקת כאחד הצדדים, ממילא נשלל הצד האחר, ואף הסוברים כמוהו צריכים לנהוג בהתאם לדיעה שנתקבלה. לעומ"ז, מחלוקת בתורה, מתוארת בלשון 'עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם' כלומר, אף כאשר ההכרעה הינה כאחת מהדיעות, אי"ז נחשב כקבלה של אחת מהדיעות ושלילת הדיעה האחרת, שכן בהכרעה זו ניכר שכן האמת מצד התורה, וממילא גם הצד השני בהכרח יוסיף ויתייגע עד שיגיע למסקנה שאכן צריכה להיות ההכרעה כמו האחר ולא כדבריו.³⁸

לימוד תורה בלילה

עניינו: בעניינה של המעלה הקיימת בלימוד תורה הנעשה בלילה, שנאמר שעני"ז האדם זוכה ל'כתר תורה', י"ל כך: כפי שנתבאר לעיל, 'כתר תורה' היינו המעלה שבתורה בשייכות לקב"ה הנעשית באמצעותה. והנה, על אף שמעלה זו קיימת בכל לימוד תורה כאשר הינו נעשה כראוי, אף בשעות היום, מ"מ הינה מתקיימת במיוחד בלימוד תורה בשעות הלילה, שכן אז זהו זמן המסוגל יותר ל'ביטול' ושפלות מצדו של האדם, שכתוצאה

35 חלק טו עמ' 324. חלק לו עמ' 168. וראה חלק כז עמ' 159 והערה 14, ובחלק כח עמ' 12.

36 חלק לה עמ' 203. וראה לקמן בביאור לימוד התורה בדרך, בזוהר החולקים בזה.

37 חלק יג עמ' 34.

38 חלק כא עמ' 114. וראה ערך תורת החסידות

בתחתונים' - ראה ערך מצות, ובמקור הנסמן בהערה.⁴³

חובה תמידית: בביאור מהות המוטל על האדם לעסוק בתורה בכל עת שביכולתו לעשות זאת, ללא הבט על מידת היותו פטור מקיום המצוה שבוזה במצבו, שזהו משום שלימוד התורה מביאו ל'התאחדות' עם אלוקות, כפי שנתבאר לעיל - ראה במקור הנסמן בהערה.⁴⁴

זמן החיוב

עניינו: בביאור טעם היותה של מצות תלמוד התורה חלה בכל זמנו של האדם, ואינה קבועה בזמנים מסוימים כפי שזהו במצות קריאת שמע וכיו"ב, על אף שלכאורה דווקא מצוה הקשורה בעיון ושכל צריכה להיות מוגדרת בזמנים שבהם האדם נמצא במצב המתאים, י"ל כך: כפי שנתבאר לעיל, כללות שייכותו של האדם בלימוד התורה, ה"ז חידוש בנתינתה של התורה לאדם, אלא שגם בגישתו אליה זהו כפי שהינה נעלית מהעולם, ואינה תלויה בזמן ובמקום וכו'. בהתאם לזה, גם המצוה בלימוד התורה מלכתחילה אינה מוגדרת בהתאם לשינויי הזמן, בהיותו מורה על 'אור' ו'חושך' בגילוי האלוקות בעולם, אלא החובה הינה תמידית כ'למעלה' מסדרי הטבע. וכן, אף בעבודת האדם בעולמו אין 'מקומה' של התורה בהשפעה ופעולה בעולם, כפי שזהו בשאר המצות, אלא עניינה בעצם לימודה, וממילא אי"צ בהתאמתה של מצוה זו לזמנים השונים והעבודה המותאמת להם.⁴⁵

'ונלכתך בדרך': בדומה לחובתו הכללית של האדם לעסוק בתורה בכל עת, ישנה חובה זו גם בהליכתו בדרך. אמנם, י"ל שנחלקו הדעות במידת היותו של הלימוד בדרך בעל משמעות נוספת, שכן: כפי שנתבאר לעיל, בהיותו של האדם 'מאוחד' עם התורה בשכלו בעת לימודה, הינו נכלל בשמירה שעליה ממזיקים

מזה נעשית גם התקשרותו לקב"ה בשלימות. לפי זה, עניינה של התוספת או החיסרון ח"ו בחייו של האדם שנאמרו בהתאם למידת היותו עוסק בלילות בלימוד התורה, זהו בהתאם לאופנו של הלימוד בעניין זה, שבאם הינו עוסק בתורה כנדרש, ממילא 'נוסף' לו בחייו, שמלבד עצם אריכות ימיו גם נוסף ב'איכות' הימים בהתקשרותו לקב"ה, ולהיפך מזה באם אינו עוסק בתורה באותם הלילות.^{39, 40}

לימוד תורה קודם הלידה

מטרת הלימוד: מטרת לימוד התורה כעובר, על אף שלבסוף המלאך משכיח זאת ממנו, זהו משום שאופן הלימוד במעי אמו הינו ללא ההגבלות של הנבראים בלימודם, ועל ידי כך ניתן הכח שגם בלימודו בעוה"ז תאיר בחינה זו.⁴¹

טעם השכחה: הטעם לזה שמשכיח המלאך את התורה מהעובר, ה"ז משום שללא שכחה זו לא תהיה לאדם בחירה חופשית, שהרי הוא למד את כל התורה קודם שיצא לעולם. וכן, באם ייעשה לימוד התורה בעולם בהמשך ולפי ערך לימודו קודם לכן, לא ייעשה מתוך יגיעת האדם, ולא יגיע לשלימות העצמית שלו בלימוד התורה.⁴²

מצות תלמוד תורה

חלות החיוב

חובה כללית: בביאור היותו של החיוב בלימוד התורה ובקיום המצות שווה לכל ישראל, משום שאינם קשורים ב'כוחותיו הפנימיים' של האדם, אלא באמצעותם נעשית ה'דירה

39 וראה במקור הדברים במעלה זו, כפי שהינה במיוחד בלימוד בלילות לאחר ט"ו אב.

40 חלק לד' עמ' 141. וראה גם בחלק טו עמ' 23.

41 חלק ה עמ' 13. וראה חלק טו עמ' 327, ובחלק יח עמ' 349 בעניין זה בעבודת ה'.

42 חלק כ עמ' 108.

43 חלק יא עמ' 112.

44 חלק ב עמ' 303.

45 חלק יד עמ' 21.

בלימוד התורה, שאי"ז כן בשאר המצות, ישנו שלב ייחודי נוסף בחלות החיוב עליו, שלכתחילה חובה זו הינה על האב שילמד את בנו תורה, אלא שעוד קודם שגודל, 'משיכיר', ישנה עליו החובה מצדו לעסוק בתורה, באם לא לימדו אביו קודם לכן. והנה, במהות חיוב זה, והטעם שאינו קיים אף במצות האחרות שנכלל הקטן בחובה עליהם, כדוגמת ברית מילה ופדיון הבן, שגם כשהינו 'מכיר' וכו' אי"ז מוסיף במידת החיוב שעליו בקיוםם, י"ל כך: 'נקודת' חיובו של אביו בלימוד התורה של בנו, אינה בעצם ידיעת התורה על ידי הילד, אלא בכללות חינוכו ללימוד תורה מצדו והיותו 'רגיל בה' כתוצאה מחינוך זה בקטנותו, שלפ"ז נמצא שלכתחילה כלול הקטן בחובתו של אביו, ובהמשך לזה ישנה עליו החובה 'משיכיר' כחובת אביו.⁴⁹

'אמת' שווה: בביאור הטעם לזה שחייב הקטן בלימוד התורה, בשונה משאר המצות שבהם אינו חייב, שזהו בהתאם לזה שהתורה הינה 'אמת' במהותה, שאינה שייכת בהגבלות ושינויים, שלכן חל חיוב העיסוק בה על כו"א ללא הבט על מצבו - ראה במקור הנסמן בהערה.⁵⁰

הכנה והכשרה: בביאור הטעם לזה שמחויב הקטן דווקא במצות תלמוד תורה, בשונה משאר המצות שאינו מחויב בהם, שזהו משום שעניינם בקיומם בהווה, וכעת אינו מחויב, משא"כ עניינו של לימוד התורה בהכנה לקראת העתיד, עד שנכלל זה בחיוב העתידי בקיום המצות כ'הכשר מצוה' - ראה ערך הכשר מצוה, ובמקור הנסמן בהערה.⁵¹

נכדי בנו: אף שלהלכה נפסק שאין חובה על האדם ללמוד עם נכדי בנו, מ"מ יש מקום להחמיר בזה, שכן נקטו רש"י ואונקלוס לחיוב בעניין זה. כפי הנראה מפירושיהם לגבי יוסף שגידל את ילדי מכיר בתורה ובמצות, על אף

וכו', ומשום זה ייתכן לומר שישנו חיוב מיוחד מצד ההליכה בדרך לעסוק בתורה לעיון, על מנת להישמר מהמזיקים. לעומ"ז, לשיטת הסוברים שם ששמירתה של התורה על האדם אינה בזה שהינו מאוחד עמה, אלא זהו כסגולה כללית מעצם הלימוד, נמצא שמצד ההליכה בדרך די בלימוד לגירסא בלבד. ברם, לעומתם יש הסוברים שכללות לימוד התורה אינה מצד ההליכה בדרך אלא זהו בכלל חובתו של האדם לעסוק בתורה בכל עת. והנה, מדברי מגן אברהם משמע שחיוב זה הינו מדיני הליכה בדרך, משום השמירה שבו, כאחד מהאופנים הנ"ל, ואילו לשיטת אדה"ז זהו בכלל החובה ללמוד תורה בכל עת בלבד.⁴⁶

השלמת החיסרון

תיקון הנפש: בביאור דברי אדה"ז אודות אדם שלא מילא חובה זו בחייו בעולם, בהכרח שיחזור ויקיים זאת בעתיד, אך אדם שלא עסק בתורה משום שהיה פטור אי"ז נחשב כחיסרון בעבורו (- כדלקמן), י"ל שזהו בהתאם לטעם שמחמתו היה פטור מלימוד התורה: באם היה זה משום שעבד לפרנסתו, ה"ז מורה שלכתחילה הנדרש מאותו אדם הינו בחלק מצומצם בלבד בתורה. לעומ"ז, באם מצד עצמו לא הייתה מניעה מלימוד התורה, אלא שלא עסק בה משום שהיה טרוד בצרכי ציבור, צ"ל שאמנם מצדו נחסר במילוי חלקו בתורה, אלא שהקב"ה ממלא זאת מצדו.⁴⁷

חינוך הקטנים⁴⁸

בשונה משאר המצות, שבהם הקטן אינו מחויב, ישנו חיוב מה"ת על הקטן עצמו ללמוד תורה, אלא שכיוון שאינו יכול לקיים חיוב זה בפועל, חל החיוב על אביו שיחנכו בכך - ונאמרו כמה ביאורים בזה, כדלקמן:

מהות החיוב: נוסף על עצם 'חיובו' של הקטן

46 חלק לה עמ' 198. וראה ערך ויגש (פרשה) במדרשים החולקים בזה.

47 חלק כא עמ' 248.

48 בכל הבא לקמן, ראה בערך חינוך.

49 חלק יא עמ' 44, שוה"ג להערה 19.

50 חלק ב עמ' 306.

51 חלק יז עמ' 235.

נשים ובנות

חובה ושייכות: לכתחילה, נשים פטורות מלימוד התורה, וישנו אצלם החיוב לדעת את ה'הלכות הצריכות' לקיום המצות שלהם בלבד. ברם, י"ל שחיוב זה בלימוד כמה הלכות בתורה בלבד, יוצר 'שייכות' כללית של הנשים אל התורה, בתוכנה ובמהותה, עד שביכולתם להגיע בלימוד התורה לעילוי הקיים בזה, ואף לשכר מסוים, אלא שלא כ'מצווה ועושה' על הלימוד. בנוסף לזה, ביכולתם להיות קשורים בתורה בשלימות, הן ב'עניינה' והן במצוה שבלימודה, כאשר הם מסייעות לאלו החייבים בלימודה בעת שעוסקים בתורה, שבזה הינם כ'הכשר' ללימוד התורה שלהם ומוגדרות כחלק ממנו.⁵³

רשעים

מהות הלימוד: בביאור אודות התועלת בלימוד התורה על ידי רשע קודם ששב בתשובה, בהתאם לכללות 'מקומה' של התשובה לגבי החטא, האם זהו 'כתקנה' או 'כתשלומין' בלבד, והגדרת הפגם הקיים בלימודה במצב זה קודם התשובה - ראה במקור הנסמך בהערה.⁵⁴

אומות העולם

חיוב ושייכות: לכתחילה, שייכותם של אומות העולם עם לימוד התורה הינה בחובתם לדעת ה'הלכות הצריכות' לקיום המצות שלהם בלבד. ברם, כפי שנתבאר לעיל אודות לימוד התורה אצל נשים, שייכות זו עם התורה 'יוצרת' שייכות לכללות עניינה של התורה, עד שביכולתם להגיע באמצעות לימודה - באופנים המותרים להם - לעילויים הקיימים בזה. ברם, כ"ז בקשר למצוה שבלימוד התורה ושכרה וכו', אך למהותו של לימוד התורה

➔ מצות ידיעת התורה ➔

עניינה

תורה ומצות: בכללות, י"ל שנחלקו הדעות בעניינה של מצות ידיעת התורה, ובהתאם לזה הינם חלוקים באופן קיומה (- כדלקמן): לשיטת הרמב"ם, עניינה של מצוה זו בהגדרת לימודו של האדם, ש'יקיף' את כל התורה וידע אותה. לעומתו, לשיטת אדה"ז עניינה של מצוה זו כשלימות לקיום המצות, שנדרש מהאדם לא רק לקיים את המצות בפועל אלא גם 'לדעת' את המצות בהלכותיהם ותוכנם, ומצות ידיעת התורה הינה החיוב על ידיעה זו.⁵⁶

אופן קיומה

הלכות פסוקות: על אף ששיטת אדה"ז שאין להורות הלכה מתוך הלכות ללא ידיעת הטעמים שלהם, מ"מ, לשם המצוה בידיעת התורה די בלימוד הלכות פסוקות אף ללא טעמים. שכן, אמנם בחסרון הטעמים נחסר בשלימות ההבנה, מ"מ, סו"ס באמצעות האדם יודע את עניינם של כללות המצות ומקיים בזה את מצות ידיעת התורה.⁵⁷

פנימיות התורה: בביאור 'מקומה' של פנימיות התורה במצות ידיעת התורה, ומה גדרו של לימוד זה בכלל 'מקרא', 'משנה' ו'תלמוד' - ראה ערך תורת החסידות, ובמקור הנסמך בהערה.⁵⁸

55 חלק יד עמ' 37. חלק טו עמ' 1.

56 חלק לו עמ' 16. וראה במקור הדברים בהגדרתם של 'מקרא משנה ותלמוד' בהתאם לב' דעות אלו.

57 חלק לו עמ' 16.

58 חלק ל עמ' 173.

52 חלק כ עמ' 247. וראה בערך ויחי (פרשה).

53 חלק יד עמ' 37. וראה חלק ז עמ' 49 והערה 11.

54 חלק יח עמ' 123.

עמל תורה

'חקיקה' כללית

פעולת ה'עמל': בעניינו של לימוד התורה הנעשה ביגיעה ו'עמל', כפי שנאמר בפסוק 'אם בחקותי תלכו', שפירש רש"י 'שתהיו עמלים בתורה', ו"ל שכאשר נעשה הלימוד ביגיעה רבה, כפי שהינה נדרשת בחקיקה באבן וכיו"ב, ממילא התורה שהאדם למד נעשית 'חקיקה' בליבו וכחלק ממנו. בנוסף לזה, כאשר נעשה הלימוד באופן זה, נעשית אצל האדם שייכות אף לעניינים שהיו קודם לכן למעלה מיכולת השגתו, כ'חוקים', שביגיעתו הרבה מקבל האדם 'הנחה' והשגה גם בהם.⁵⁹

עמל שיחה ותורה:

בביאור מעלת 'עמל תורה' על 'עמל שיחה' ו'עמל מלאכה', שזהו בכך שנמשך באמצעותו 'אור' שלמעלה מהעולם, בשונה מ'שיחה' ומלאכה בהם נמשך 'אור' שאליו ביכולת האדם להגיע אפילו בכוחו - ראה ערך עבודת ה', ובמקור הנסמן בהערה.⁶⁰

'לשמה'

עניינו

מהות הכוונה: כפי שיתבאר לקמן, ישנם כמה אופנים בכללות הגדרתו של לימוד תורה הנעשה 'שלא לשמה', היינו שנעשה לשם מטרה חיצונית שאינה בלימוד עצמו. אמנם, במהות הדברים, 'לשמה' היינו שנעשה הלימוד לשם עצם לימוד התורה, ואף לא לשם מטרה רוחנית אחרת כדיעית 'המעשה אשר יעשון בקיום המצות - שלימוד זה הינו הכרחי לשם קיום המצות, וכמובן בפשטות שאינו ענין

'אחר' מלימוד התורה, אך השלימות בלימוד התורה הינה כאשר אינו נעשה לשום מטרה מלבד הלימוד עצמו.⁶¹

'ביטול' כללי: במידת שייכותו של כל אדם ללימוד התורה באופן של 'לשמה', כתב אהר"ז שעכ"פ בכל פעם קודם הלימוד ה"ז מוכרח אצל כל אדם שתהיה לו כוונה 'לשמה'. וי"ל בטעם לכך, שזהו משום שבכוונתו של האדם שייעשה לימודו 'לשמה', הינו מורה על 'ביטול' מצדו קודם שלומד תורה, שהינה 'חכמתו של הקב"ה', ומשום זה לימודו אינו נעשה לשם תועלת או ההשכלה שבזה, אלא לשם עצם לימוד התורה ומהותו, כפי שנתבארה לעיל.⁶²

'ארבעה שומרים': בביאור היותם של ארבעת סוגי השומרים - שומר חינוך, שומר שכל, שומר, שואל - מורים על ארבעת האופנים והדרגות בכוונתו של האדם בלימוד התורה, במידת היותו של הלימוד נעשה 'לשמה' וכו' - ראה במקור הנסמן בהערה.⁶³

כוונה ומעשה: בביאור ע"פ פנימיות העניינים בכללות 'מקומה' של כוונת האדם בלימודו, על אף שלפועל נעשה הלימוד בשלימות, ולכאורה ה'מעשה הוא העיקר', שזהו משום היות מהותם של קיום התורה והמצות בהמשכת ה'עצמות', שנעשה זה בכוונה הראויה - ראה ערך מצות, ובמקור הנסמן בהערה.⁶⁴

'שלא לשמה'

'בא לשמה': מהות היותו של לימוד התורה נעשה 'שלא לשמה', ה"ז בעצם היותו נעשה שלא לשם לימוד התורה עצמו (- כדלקמן), אלא שייכתנו כמה אופנים ודרגות בכוונה זו, וי"ל בביאור החילוק במידת ההיתר שבהם, בהתאם למהותו של הלימוד: ככלל, הנאמר אודות אדם שלימודו הינו 'שלא לשמה',

61 חלק יז עמ' 402. חלק כג עמ' 146. חלק לא עמ' 115 והערה 46. ובכ"מ.

62 חלק יז עמ' 407.

63 חלק לא עמ' 115.

64 חלק ה עמ' 245 הערה 37.

59 חלק יז עמ' 318.

60 חלק טו עמ' 93. חלק כא עמ' 244, וראה שם הביאור בגדר עמל שיחה.

ויתירה מכך, הינו זוכה להבנה אף בענייני העולם, עד שנהנים ממנו עצה ותושייה.⁷⁰

❖ ביטול תורה ❖

מהות הכרת

'תוצאה' טבעית: במהותו של עונש הכרת שניתן על ביטול תורה, י"ל שזהו משום שלכתחילה התורה הינה כל חייו ומציאותו של האדם, עד שמתאחדים עמו וכו', וממילא, כתוצאה טבעית מביטול תורה, ישנו 'חיסרון' בחיי האדם, רח"ל.⁷¹

קיום מצוה

הגדרת ה'דחיה': בהגדרת 'מקומה' של 'מצוה' שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים' ביחס ללימוד התורה, שהינו נדחה מפניה, י"ל שאי"ז כמעלה 'פרטית' הקיימת במצות על פני לימוד התורה, אלא זהו משום שכאשר תידחה לגמרי עשיית המצוה כתוצאה מלימוד תורה, ה"ז מורה על חיסרון בשלימות הלימוד, בזה שלא הביא לידי קיום המצות בפועל.⁷²

בת קול

עניינה: עניינה של ה'בת קול' היוצאת בכל יום ומעוררת את בני ישראל לעסוק בתורה, זהו לעורר את אלו מבני ישראל שאינם שייכים לבדם להכיר במעלת התורה והעסק בה, אלא שתתכן התעוררותם לזה באמצעות 'גילוי' נשמתם בלבד, שבזה יתגלה רצונם הפנימי לעסוק בתורה - ונעשה גילוי זה על ידי ש'שומעת' הנשמה את ה'בת קול' היוצאת

שימשיך לעסוק בתורה, שכן 'מתוך' שלא לשמה בא לשמה, אי"ז שכעת יהיה לימודו חסר, ובעתיד בלבד ייעשה כראוי, אלא הכוונה בזה שמהות הלימוד 'שלא לשמה' עצמו, הינו ברצונו הפנימי של האדם ללמוד תורה כראוי,⁶⁵ ומה שלפועל כוונתו בלימודו זהו למטרת הרווח שיגיע לו כתוצאה מזה, כוונתו האמתית ברווח שיביא זה לתורה ועבודת ה' - (כדלקמן)⁶⁶. אמנם, לפי זה נמצא, שהעיסוק בתורה 'שלא לשמה, שמתוך' שלא לשמה בא לשמה, ה"ז באם כוונתו כעת הינה כזו שניתן לייחס לה כוונה אלוקית, כגון באם רוצה להיות עשיר כתוצאה מממון שיינתן לו על לימודו, שבזה ניתן לומר שכוונתו הפנימית לכבוד שיינתן כתוצאה מזה ללימוד התורה בכלל וכיו"ב. ברם, באם כוונתו של האדם הינה שלא על דרך זה, כגון שלומד על מנת 'לקנטר חבריו', בהכרח שאי"ז לימוד ראוי גם מצד מהותו, ואינו בכלל ההיתר שבזה.^{67 68}

'זוכה לדברים הרבה'

שכר הלימוד: בעניינו של המובטח לאדם הלומד תורה לשמה, ש'זוכה לדברים הרבה', כדברי רבי מאיר בזה, י"ל כך: משמעות היות לימודו של האדם נעשה 'לשמה' בשלימות, ה"ז שכלל עיסוקו הינו בלימוד התורה בלבד, מתוך יגיעה וכו'. והנה, לכאורה במצב זה בהכרח שיחסר במידותיו של האדם והנהגתו בגמילות חסדים, שהרי אינו עוסק בהם כלל - ועל זה ניתנת הבטחה ללומד התורה, שמלבד עצם השכר על לימוד התורה, יזכה ל'דברים הרבה', בענווה ויראה וכו', וענייני הנהגתו עם חבריו.⁶⁹

65 זאת כתוצאה מנשמתו הרוצה לקיים את רצונו של הקב"ה, כפי שזהו בגט, ש'כופין אותו עד שיאמר רוצה אני', שבזה רצונו האמיתי - ראה במקור הדברים ובערך עם ישראל.

66 וראה בחלק ה עמ' 245 הערה 37, בחלק ח עמ' 190 והערה 27, ובחלק טו עמ' 48 בביאור שלבים אלו בלימוד האדם, כפי שזהו בפנימיות העניינים.

67 וראה במקור הדברים בהערה 48 אודות 'הלומד ואינו מקיים', וביאור הדעה שמתירה גם לימוד זה משום ש'בא לשמה'.

68 חלק כ עמ' 45. אך ראה בחלק טז עמ' 290.

69 וראה במקור הדברים, שנתינתם של מידות אלו לאדם אינה בשלימות, אלא נדרשת מצדו עבודה נוספת על מנת שיהיו כמידותיו בפנימיות.

70 חלק יז עמ' 401.

71 חלק כג עמ' 8.

72 חלק טו עמ' 138.

קיום המצות

תכלית הלימוד: מהות חשיבותם של המצות המעשיות אצל אלו שתורתם אומנותם, הינה שבזה ניכר אצלם שהתכלית בלימוד התורה שלהם זהו בהשפעת היכולת לעבוד ולהשפיע בגשמיות העולם, כפי שנתבאר לעיל - וייתכן שתהיה אצלם חשיבות למצות מעשיות למרות שהם שקועים בתורה וכו', שכן כאשר נמצא האדם בביטול לקב"ה, ממילא נעשית אצלו החשיבות לכל הקשור בעבודת ה', ללא הבט על אישיותו והדבר שעוסק בו.⁷⁸

שכחת התורה

גדר האיסור

פרישה' מהתורה: לשיטת אדה"ז, אף שיסודו של איסור שכחת התורה בתקלה העלולה לבוא לאדם כתוצאה ממנה, לפועל מוגדר האיסור בעצם שכחת התורה⁷⁹, וי"ל הביאור בעניינו של האיסור בשלב זה, שהינו שכאשר נעשית השכחה ישנה אצל האדם 'פרישה' מהתורה, ש'נפרשו' ממנו הדברים שלמד, וכתוצאה מזה הינו 'מתחייב בנפשו' (- כדלקמן). לפי"ז, באם נעשית שכחת התורה דווקא לצורך תוספת בלימודה, כגון ר' זירא שהתענה ע"מ ללמוד תלמוד ירושלמי, נמצא שאי"ז איסור כלל, שהרי 'שכחה' זו אינה 'פרישה' מהתורה כלל.⁸⁰

מתחייב בנפשו'

עונש ותוצאה: במהות היותו של האדם 'מתחייב בנפשו' על עצם זה ששכח מדברי התורה שלמד, ו"ל שאי"ז כעונש על האיסור שבזה, אלא שהיות שהתורה 'היא חיינו ואורך

'תורתו אומנותו'

עניינו

השפעה כללית: היות והכוונה בבריאת האדם הינה בעשיית 'דירה בתחתונים' באמצעות עבודתו, ממילא בהכרח שכל עניין בעבודת ה' ישמש להשלמת מטרה זו, שאי"ז רק בעשיית המצות בעולם אלא אף בלימוד התורה. וי"ל, שחלקו של לימוד התורה בזה, זהו שבאמצעותו יש לבני ישראל את הכח לעבוד בעולם ולהשפיע בו. שהרי, 'אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים', ובאם מלכתחילה תהיה העבודה רק בעולם עצמו לא תהיה היכולת להתגבר על ההעלם הקיים בו, ונעשית היכולת לכך באמצעות לימוד התורה באופן ש'תורתו אומנותו', שאלו הלומדים כן משפיעים אף על שאר בני ישראל שייעשה לימודם באופן זה.⁷⁶

נגלה ופנימיות התורה: בפשטות, עניינו של העוסק בתורה נחשב כ'תורתו אומנותו' זהו בשיעור וכמות הלימוד, שנעשה בכל רגע וכו', וייתכן גדר זה אף בלימוד נגלה דתורה. אמנם, ע"פ הזהר, המהות של 'תורתו אומנותו', זהו בהיותו של האדם מהווה 'דירה לשכינה' בלימוד התורה שלו, וממילא זהו דווקא כאשר לימוד התורה נעשה באיכות מיוחדת, שבזה 'מלא' בתורה, וכן הינו בלימוד שניכר בו 'נותן התורה', שזה בעיקר בפנימיות התורה.⁷⁷

73 וראה במקור הדברים ובערך עם ישראל ב' הדרגות הקיימות בזה, באלו שהינם עכ"פ 'שייכים' לגילוי הנשמה ולימוד התורה, שדי בעצם הגילוי שבקריאה אליה, וישנם הרחוקים יותר, ונדרש גם יתירה מזה על מנת לגלות הנשמה.

74 חלק טו עמ' 123.

75 וראה לקמן בפנים בביאור 'מקומה' של כוונה זו בהשפעה על הזולת בלימוד התורה, כפי שזה מתבטא במקומם של המצות אצל מי ש'תורתו אומנותו'.

76 לקוטי שיחות חלק יז עמ' 305.

77 חלק יז עמ' 359. וראה שם ביאור פרטים נוספים בהו.

78 חלק יז עמ' 305.

79 וראה במקור הדברים במהות שלילת ההו"א בחשיבת שכחה באונס כעבירה - שזהו לא רק לגבי העונש בלבד, אלא כביכול לא נעשה איסור מלכתחילה.

80 חלק לד עמ' 24.

ימינו, ממילא כתוצאה מזה 'נחסר' בהם כאשר ישנו חיסרון בתורה שהייתה קודם לכן באדם.⁸¹

מהות השכחה

סתירה כללית: הטעם לזה שנשכחת התורה מאדם הלומדה שלא כראוי, ואינה 'מתקיימת' בו, ה"ז משום שלכתחילה התורה אינה מוכשרת לחיבור עם האדם התחתון, שהינו רחוק ממנה 'שלא בערך', וניתן זה בפועל באם מבטל האדם את מציאותו קודם הלימוד, וממילא כאשר נחסר 'ביטול' זה מצדו, אין התורה יכולה לשכון במציאות האדם.⁸²

← 'רב ותלמיד' →

'כאילו ילדו'

עניינו: בכללות, בנתינתה של התורה לבני ישראל נעשה שינוי במציאות שלהם, כפי הניכר במהלכו של מתן תורה והאופן שבו נעשתה הנתינה וכו' - שלפי"ז, כאשר 'ניתנת' התורה לאדם באותו האופן שבו נעשתה הנתינה במתן תורה, נעשה בו השינוי וה'לידה' באותה המידה.⁸³ אמנם, גם כאשר אי"ז 'לידה' כזו, עצם הענקת היכולת לעסוק בתורה לאדם שלא היה זה ביכולתו קודם לכן, הינה פעולה מיוחדת ויחידוש בעבורו, עד שהינו כ'מציאות חדשה'.⁸⁴

'עצם' הרב: בביאור טעם היותו של המלמד נחשב 'כאילו' ילד את תלמידו בלבד, שזהו משום שסו"ס לא 'קיבל' התלמיד מ'עצם' הרב, וכיצד נעשה זה אצל אדמו"ר הזקן שקיבל מה'עצם' שנתן הבעל שם טוב בתורתו - ראה

81 חלק לד עמ' 31.

82 חלק טו עמ' 327.

83 ראה במקור הדברים בביאור ה'לידה' שנעשתה בבניו של אהרן בלימוד התורה מפיו של משה, ומידת היות פעולה זו שייכת לכלל.

84 חלק כג עמ' 11. וראה גם בחלק טו עמ' 180, בחלק טז עמ' 206 הערה 22, ובחלק כה עמ' 129 הערה 69.

ערך אדמו"ר הזקן, ובמקור הנסמן בהערה.⁸⁵

הוראה כללית: בביאור בחובתו של האדם לעסוק בלימוד תורה לאנשים אחרים, שזהו בדוגמת החובה לעסוק במצות פרו ורבו, ב'הולדת' אחרים - ראה במקור הנסמן בהערה.⁸⁶

← עסקנות ופרנסה →

תלמוד 'משתמר' ו'מתברך'

מהות החילוק: בביאור אודות מחלוקת תלמוד בבלי ותלמוד ירושלמי במצב לימוד התורה בשעות הנותנות מהתעסקות האדם בצרכי ציבור, האם הינו 'מתברך' או 'משתמר' בלבד - ראה ערך מגילת אסתר, ובמקור הנסמן בהערה.⁸⁷

מעלת התורה

עניינה: בביאור במעלה שנאמרה בתלמוד תורה ע"פ הצלת נפשות, שהינה בלימוד תורה באופן של 'תורתו אומנותו' דווקא - ראה במקור הנסמן בהערה.⁸⁸

תורה ופרנסה

מידת החשיבות: בביאור בסדר הנהגתו של האדם, במידת החשיבות שיש בעבורו לעסוק בפרנסה, ושיעור הזמן שמקדיש ללימוד התורה בהתאם לזה - ראה ערך ביטחון.

85 חלק ד עמ' 1136.

86 חלק ל עמ' 29.

87 חלק טז עמ' 373. וראה גם חלק כ עמ' 248 הערה 40.

88 חלק טז עמ' 373.

כבוד התורה

מהות ההבטחה: בביאור הטעם לזה ש'כל המקבל עליו עול תורה מעבירים ממנו עול דרך ארץ' שזהו כפי המובן מדיוק הלשון, שמשום שהעול שמקבל האדם על עצמו בלימוד התורה מהווה תחליף לעול הקשור עם ענייני העולם - ראה במקור הנסמן בהערה.⁹³

תרגום התורה

מעלה וחסרון: בביאור אודות המעלה והחסרון הקיימים בתרגומה של התורה ללשון אחרת, שאמצעותו יהיה קל יותר ללומדה, אלא שעלול תרגום זה להביא אף לטעויות ושינויים בהבנת הדברים - ראה במקור הנסמן בהערה.⁹⁴

שורש הקדושה: היות וכל ענין הקשור בתורה בהכרח שיהיה לו מקור ושורש בתורה עצמה, י"ל שמקורה של הקדושה הקיימת אף בדברי תורה הכתובים בשפה שאינה לשון הקודש, הינו בתרגום שעשה משה לתורה ב'שבעים לשון', שבזה כלל בקדושת התורה אף את התורה הנכתבת בשפות אחרות.⁹⁵

'שיחתן של עבדי אבות'

מהות המעלה: בעניינה של המעלה שנאמרה ב'שיחתן של עבדי אבות' ביחס ל'תורתם של בנין', י"ל שאי"ז בזהות המשוחחים, אלא מעלתה של ה'שיחה' אודות דברי תורה, שאינה בשקו"ט תורניים אלא 'סביב' העניינים ואפילו הפרטים הצדדיים שבה בלבד, הינה שלעיתים דווקא על ידי זה יתגורם אצל האדם חביבות ללימוד התורה והוספה בכך בעתיד.⁹⁶

תורה ותפילה

בביאור מהות הסדר ב'קדימת' תורה ותפילה זו לזו, שי"ל שהינו שונה מקודם מתן תורה

'בעלות' ומחילה: בביאור הטעם לכך ש'הרב שמחל על כבודו, כבודו מחול', ע"פ דברי ר' יוסף שלימוד התורה מרומם את מציאות האדם, לכן התורה כביכול 'שייכת' לו וביכולתו 'למחול' על כבודה - ראה במקור הנסמן בהערה.⁸⁹

'דבר בשם אומרו'

עניינה: יסוד חובת 'אמירת דבר בשם אומרו' זהו בהיותו של האדם כעין 'בעלים' על תורתו, וממילא ישנה חובה ליטול את 'רשותו' לעשות בה שימוש, ע"י הזכרת שמו. והנה, באם באמירת אותו העניין לפני אדם אחר, אי"ז שחוזר את דברי חברו בלבד, אלא ש'התאחד' זה במוחו מצדו בעיסוקו בזה וכו', נמצא שהינו כ'בעלים' על תורה זו כחברו (-) שנעשה ל'בעלים' באותו האופן), וממילא בזה אין חובה מצד 'גזל' להזכיר את 'בעל המאמר'.⁹⁰ אמנם, משום 'מילי דחסידותא', גם כאשר אין החובה מצד גזל, ישנה המעלה בהזכרת 'בעל המאמר', ש'מביא גאולה לעולם', היינו שבהזכרת 'בעל המאמר', מורה האדם על ה'מסורה' בהיותה של התורה ניתנת בסיני - ובכלל זה אף העניינים הקשורים בסברא בלבד - שבזה שמדגיש האדם שאינו המקור לדברים אלא זהו ככל התורה שניתנה ב'מסורה', ניכר ענין זה לגבי כללות התורה.^{91 92}

89 חלק טז עמ' 214 הערה 26.

90 וראה במקור הדברים השקו"ט בגדרו של חיוב זה כאשר בכל העת חוזר התלמיד מדברי רבו - שלכאורה אי"צ לומר מפורשות בכל פעם מהו מקור הדברים.

91 ברם, אף הנהגה זו אינה שייכת אלא כאשר נאמרו אותם דברי התורה מ'בעליהם' לאותו האדם בלבד, ולא כאשר שמע אותם ע"י אחר, שכן ישנו בתורה גם הגדר בהיותה מתחדשת ע"י בני ישראל לאורך הדורות (-) ביסודה בהר סיני, כנ"ל בזה בפנים), ולפ"ז ישנה ההנהגה עכ"פ כאשר לא שמע הדברים מבעליהם, שחוזר זאת כביכול מעצמו ובה מורה על דברי התורה ש'מתחדשים' על ידי בני ישראל מצידם.

92 חלק כג עמ' 15. חלק לו עמ' 180. וראה במקור הדברים בהערה 46* בגדרה של 'ההודעה' על מקור הדברים, האם די בהודעה כללית בלבד, שתלוי זה בב' הגדרים הנ"ל בפנים.

93 חלק טו עמ' 408.

94 חלק כד עמ' 1.

95 חלק לו עמ' 38. וראה גם חלק ג עמ' 862.

96 חלק טז עמ' 462. וראה חלק כה עמ' 104. חלק ל עמ' 95.

עניינה של התורה בזה שהיא 'מלשון הוראה', שבזה הינה 'חודרת' ונוכחת בכל ענין בחייו ולא רק בשכלו, זאת בדומה לדברי מאכל שפעולתם בהתפשטות בגופו של האדם.⁹⁹

'שמש' ו'לבנה': בביאור שייכותה של תורה שבעל פה עם הלבנה, בשונה מתורה שבכתב השייכת עם השמש, שזהו משום שהשמש הינה ה'נותן' והלבנה הינה 'מקבל' ממנה, ומהותו של חילוק זה כפי שהינו מצד הקב"ה ומצד בני ישראל - ראה לעיל בביאור עניינה של תורה שבעל פה, בערך בראשית (פרשה), ובמקור הנסמן בהערה.¹⁰⁰

ראה גם: ערך ברכת התורה. ערך דרך הלימוד. ערך תורת החסידות.

ולאחריו, שכן קודם מתן תורה לא היה ביכולת הנבראים להמשיך עניינים הנעלים מהם. לכן, היו הם מקדימים את התורה אל התפילה, שכן בה עכ"פ משיגים הם את 'נובלות החכמה' - ראה במקור הנסמן בהערה.⁹⁷

תיאורים כלליים

'קניינו של הקב"ה': בביאור היותה של התורה 'קניינו של הקב"ה', שזהו בהיותה במהותה הרוחנית אף לאחר שניתנה בעולם, בדומה לשאר העניינים שהוגדרו כ'קניינו של הקב"ה', שהשינוי בירידתם לעולם הינו שינוי ב'רשות', היינו במקום שבו נמצאים, ואינו שינוי במהות הדבר - ראה במקור הנסמן בהערה.⁹⁸

תבואה ו'לחם': בתוכן השוואתה של התורה בכ"מ ל'לחם', י"ל שזהו בהתאם לזה שכללות

99 חלק ל עמ' 194.

100 חלק ל עמ' 8.

97 חלק ג עמ' 792 הערה 23.

98 חלק לה עמ' 39.

לשיטת ייחוד

מבוא כללי: יסוד העניין \ 'צריכותא' \ תוכן הביאורים \ סדר הדברים \ הווה ועתיד: עיקרי השיטות \ הגדרת הדברים \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ 'בכח' ו'בפועל': עיקרי השיטות \ הגדרת הדברים \ יסוד הדעות \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ כלל ופרט: עיקרי השיטות \ הגדרת הדברים \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ 'כמות' ו'איכות': עיקרי השיטות \ הגדרת הדברים \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ השבתת 'עצם' ו'תואר': עיקרי השיטות \ ערכים שייכים \ כמות ומהות: עיקרי השיטות \ ערכים שייכים \ גדר 'נותן' ו'מקבל': עיקרי השיטות \ יסוד הדעות \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ 'תנועת' הלימוד: עיקרי השיטות \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ ריבוי וכלל לעומת מיעוט ופרט: עיקרי השיטות \ הגדרת הדברים \ ערכים שייכים \ דרשת משמעות ותוכן: עיקרי השיטות \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ 'בין אדם למקום' ו'בין אדם לחברו': עיקרי השיטות \ שורש הדעות \ ערכים שייכים \ דרשת משמעות מלאה וחלקית: עיקרי השיטות \ ערכים שייכים \ דרשה ב'הרחבה' וב'צמצום': עיקרי השיטות \ ערכים שייכים

מבוא כללי

יסוד העניין

'צד השווה': יסוד ייחוס הגדרות ושיטות כלליות לכל אחת מהדעות, על אף שמלכתחילה נאמרה כל דעה כדין נקודתי במקרה הנדון בסוגיה, הינו בכך שכאשר ישנם כמה עניינים ודינים, בנושאים וסוגיות שונות, שישנו 'צד השווה' ועיקרון זהה שניתן לבאר לפיו את היסוד לכל הדינים, מסתבר לומר שאכן על יסוד זה נאמרו הדינים בכלל המקרים ולא משום טעם צדדי ופרטי שייכתנו בכל מקרה לגופו.¹

'צריכותא'

כלל ופרט: בהגדרת יסודם של כמה פסקים כשיטה כללית אחת שהינה 'לשיטת ייחוד' בכל המקומות, נמצא שלא נפסק הדין בכל מקרה לגופו אלא בהתאם לעיקרון כללי אחיד. אמנם, לפי זה נמצא, לכאורה, שאין צורך בכתובת הדין בכל ענין ומקרה, שהרי ניתן לדעת כיצד להכריע בכל ענין בהתאם לעיקרון הכללי הידוע - וממילא בהכרח לומר שישנה 'צריכותא' בכל מקרה, היינו שכל מקום שנאמר בו הדין ה"ז מורה על מאפיינים מיוחדים הקיימים במקרה זה בשונה משאר המקומות, ומזה שבכל זאת נאמרה בו אותה השיטה, ה"ז מורה ומלמד שגם בעיקרון הכללי ישנו צד והגדרה אלו.

תוכן הביאורים

מלבד יסודות ושיטות כלליות שהתחדשו בביאורים דלקמן, ישנם כמה ביאורים העוסקים בעקרונות כלליים שנאמרו במחלוקות שונות קודם לכן בספרים שונים, והחידוש בביאורים דלקמן הינו כדלקמן:

לימוד 'צריכותא': כאמור לעיל, בהיותו של העיקרון נכתב בכמה דינים שונים, אף כאשר לכאורה ניתן לפסוק את העיקרון הכללי בכל מקום, שזה מורה על מאפיין מיוחד הקיים במקרה זה וכו', והחידוש העולה לפי זה בכללות שיטה זו - יובאו לקמן בכמה מהנושאים הביאורים בלימוד ה'צריכותא' והנדרש מכל מקרה וענין, והתוספת הנעשית בה על העיקרון הכללי.

שורש הדעות: חידוש נוסף בביאורים שיובאו בערך זה, הינו ע"פ פנימיות העניינים, בביאור שורש השיטות

1 חלק ו עמ' 75. חלק טז עמ' 312. ובמקורות דלקמן בהערות.

וטעם נטייתם לכך בהתאם לעניינים של החולקים, וכיצד מושפעת מכך שיטתם בהגדרת הדברים ע"פ נגלה דתורה, לאחר ש'תלכש' כ"ז בשכלם והבנתם הגשמית.²

סדר הדברים

סדר העניינים: מהנושאים שבהם קשורים הביאורים דלקמן, ישנם עניינים כלליים וישנם כמה הקשורים בסוגיות פרטיות או בסדר הלימוד ודרשת דברי תורה וכו', ויובאו הביאורים בסדר זה – עניינים כלליים, היינו סוגיות וחיבטים באופן הגדרתם של דבר ומצוה: הווה ועתיד, 'בכח' ו'בפועל', כלל ופרט, 'כמות' ו'איכות'. לאחר מכן, יובאו ביאורים הקשורים בגדרים פרטיים בקיום המצות: השבתת 'עצם' ו'תואר', 'כמות' ו'מהות', וכן האופן לפיו מוגדרת המצוה 'כנות' או 'מקבל'. לאחר מכן, יובאו הביאורים הקשורים בכללות אופן לימוד ודרשת פסוקים וכו': 'תנועת הלימוד', ריבוי וכלל לעומת מיעוט ופרט, דרשת משמעות ותוכן, 'בין אדם לחברו' ו'בין אדם למקום', משמעות מלאה וחלקית, דרשה ב'הרחבה' ו'צמצום'.

כתורות הערך: סדר כתיבת הדברים בכל נושא, מחולק לכמה כותרות, שנכתבו בכל נושא בהתאם למידת וכמות הביאורים שנאמרו בזה במקורות הדברים: בתחילה, לאחר הכותרת הראשית, מובא בתמצות נקודת העניין, ובכותרת 'עיקרי השיטות' נכתבו השיטות של כל אחד מהצדדים – ובכמה מהנושאים ישנם כמה אפשרויות בהגדרת הצדדים, ונכתבו כסדרם. לאחר מכן, בכותרת 'הגדרת הדברים', סוכם בתמצות ההגדרות והדיוקים העולים מה'צריכותא' של המקרים, ובהערות צוין למקומות שמהם נדרש כל דיוק והגדרה³, וכן בכותרת 'שורש הדעות', הובאו הביאורים בשורש הדעות והטעם שנטה כל אחד לדעתו, לפי פנימיות העניינים וכו'. לסיום, בכותרת 'ערכים שייכים', צוין לערכים מרכזיים שנכתב בהם בפרטות הביאורים בצדדים השונים העולים לפי כל אחת מהשיטות הקשורים באותה הסוגיה⁴.

2 בעניין זה, ראה חלק ז עמ' 170 והערה 13.

3 מטבע הדברים, עיקר האריכות הינה בהסברת והגדרת הצד שהינו יותר מחודש וכו'.

4 בכמה מהערכים נוספה גם הכותרת 'יסוד הדעות', באם ישנו יסוד ברור שממנו משתלשלת דעתם בשאר העניינים, כדלקמן בפנים.

עיקרי השיטות

אמנם ישנם בכללות ב' שיטות כלליות, המחלקות בין קביעת ההנהגה בהתאם להווה או לעתיד, אלא שישנם כמה אופנים בהסברתו של כל צד בזה, כדלקמן:

העדפת ההווה: לשיטת התלמוד בבלי¹⁰¹, וכמו כן שיטתו של ר' מאיר, כאשר ישנו מצב, לעניין מצוה או הגישה למאורעות בהווה, שישנה מעלה שתהיה בעתיד, ואילו בהנהגה לפי המצב בהווה בלבד אינה מתקיימת – גובר

➤ הווה ועתיד ➤

מכמה דעות ודינים במקרים שונים, עולה שישנה מחלוקת כללית אודות ענין שיעשה בו שינוי בעתיד, בשינוי בגדרו או במעלה ותכונה שתתווסף בו וכו"ב, שנחלקו הדעות האם המצב המכריע בפועל הינו המצב בהווה, או שמא גם בהווה ישנה משמעות מסוימת לשינוי שיעשה בעתיד – וכמו שיתבאר בהגדרת הדברים, כפי העולה מכל דעה ודין, כדלקמן:

101 וראה במקור הדברים בחלק טו, שכמו כן אף ב'תרגום בבלי', ישנה העדפה למצב בהווה ע"פ מצבו בעתיד, כדלקמן בפנים.

העדפת העתיד: לשיטת התלמוד ירושלמי¹⁰⁴, וכמו כן שיטתו של ר' יהודה, כאשר ישנה איזו מעלה שתתקיים בעתיד, ואילו בהווה עדיין אינה קיימת, ישנה העדפה לקביעת ההנהגה באופן שתתקיים המעלה בעתיד בשלימות, אף אם לפי המצב בהווה צריכה ההנהגה להיות אחרת¹⁰⁵.

הגדרת המצב: לשיטת ר' עקיבא, קביעת ההנהגה בהווה בהתאם לכפי שיהיה המצב בעתיד, ביתרון שבו וכו', אי"ז משום שישנה עדיפות למעלה שתהיה בעתיד, היינו שאינה קיימת בהווה אלא שצופים את העתיד ומעלותיו, כפי שנתבאר לעיל בשיטת התלמוד ירושלמי וכו', אלא לשיטתו של ר' עקיבא ישנה השלכה מהמצב בעתיד עד שהינו מגדיר את ההווה בהתאם אליו, וממילא נקבעת ההנהגה בהתאם לזה^{106, 107}.

הגדרת הדברים

ר' מאיר: חשיבותו של ההווה ביחס לעתיד, הינה: (א) לא רק בענייני האדם, שלגביו ההווה נוכח בפועל בשונה מהעתיד, וממילא מסתבר שיהיה הקובע בעבורו, אלא אף בעניינים ומצות שהקב"ה ציווה עליהם (- באופן שישנה מעלה ושלמות בעתיד), שלכאורה לגבי הקב"ה ההווה והעתיד שווים, בכל זאת יש

ר' יהודה: חשיבותו של העתיד ביחס להווה, הינה: (א) אף כאשר הקביעה בהתאם להווה מנוגדת וסותרת את התוצאה האמורה להיות בעתיד, ולא רק כאשר הינם מתיישבים זה עם זה¹¹⁰. (ב) לא רק כאשר המצב בעתיד (- במעלה והתוכן שבו) יתקיים בוודאות, או עכ"פ שהינו כהמשך ותכלית מההווה, אלא אף כאשר מצב הדבר בהווה ובעתיד הינם חלוקים זה מזה ואינם קשורים כלל, עד כדי שלא בהכרח שיתקיים מצב זה אף בעתיד, בכל זאת יש להתחשב בעתיד, ולא בהווה בלבד^{111, 112}.

תלמוד ירושלמי: בביאור מידת העדפת ההווה על פני העתיד, האם זהו אף כאשר בהנהגה בהתאם להווה יתבטל קיומה של המצוה בעתיד - ראה במקור הנסמן בהערה¹¹³.

שורש הדעות

תלמוד בבלי: לימוד התורה כפי שנעשה ומתואר בתלמוד בבלי, נעשה בהיותם של הלומדים בגלות מארץ ישראל, ובמצב של 'חושך'. בהתאם לזה, כללות נטייתם בלימוד התורה שלהם נעשה בהתאם למצב ה'הווה' בלבד, ולא היה ביכולתם 'לראות' את ה'עתיד'^{114, 115}.

תלמוד ירושלמי: בשונה מתלמוד בבלי, נעשה

¹⁰⁸ ראה במקור הדברים בביאור שיטתו באופן הכנת שמן המשחה, ממנה מוכח שדעתו כפי שנתבאר בפנים.

¹⁰⁹ חלק טז עמ' 394.

¹¹⁰ ראה במקור הדברים בביאור שיטתו באופן הכנת שמן המשחה, ממנה מוכח שדעתו כפי שנתבאר בפנים.

¹¹¹ ראה במקור הדברים, בערך ברכת המזון (שיעור אכילה לזימון), ובערך ד' שומרים (חיוב השמירה), בביאור הדינים שמהם מוכח שסובר כן.

¹¹² חלק טז עמ' 394.

¹¹³ וראה חלק טו שם הערה 69 שיטתם במקום בו יתבטל קיום המצוה כתוצאה מהעדפת השלימות בעתיד.

¹¹⁴ וכן, ראה במקור הדברים בביאור ענין זה בפנימיות העניינים ועבודת ה', שבכלל העבודה בזמן הגלות יש להעדיף את קיומה של המעלה בהווה, על מנת להשלים ככל הניתן את העבודה השייכת אצל האדם.

¹¹⁵ חלק ד עמ' 1336. חלק כד עמ' 167, ובעמ' 239.

¹⁰² וראה במקור הדברים בחלק ד, עד כמה בהכרח העדפה זו קשורה בהיותו של המצב בהווה כפי שהינו בוודאות, בשונה מהמצב בעתיד שהינו כספק בלבד.

¹⁰³ חלק ד עמ' 1336. חלק טו עמ' 447. חלק טז עמ' 394. חלק כד עמ' 167, ובעמ' 239.

¹⁰⁴ וראה במקור הדברים בחלק טו, שכמו כן אף בתרגום יונתן, שנכתב בארץ ישראל, ישנה העדפה למצב בעתיד, כדלקמן בפנים.

¹⁰⁵ חלק ד עמ' 1336. חלק טו עמ' 447. חלק טז עמ' 394. חלק כד עמ' 167, ובעמ' 239.

¹⁰⁶ וראה במקור הדברים בחלק יט, בהיותם של החכמים בדורו חלוקים עליו בקביעה זו, וסוברים כשיטת התלמוד בבלי.

¹⁰⁷ חלק יט עמ' 67.

כפי העולה מכל דעה ודין, כדלקמן¹¹⁸:

עיקרי השיטות

משמעות 'בכח': לשיטת בית שמאי, בכמה עניינים בתורה, ישנה משמעות אף לתכונות והגדרים שנכוחותם בדבר בהווה הינה 'בכח' בלבד, וקיומם בו 'בפועל' יהיה שייך רק לאחר מכן. והנה, בטעם לזה י"ל, שזהו משום שמציאותו של הדבר התחדשה בעצם היותו 'בכח', היינו ביכולת שלו להתממש, וקיומו 'בפועל' הינו המשך וגילוי לזה בלבד. וכן, מציאותו של הדבר כאשר הינה 'בכח' בלבד, זהו באופן נעלה יותר מכפי שבא לידי פועל בעולם^{119, 120}.

העדת 'בפועל': לשיטת בית הלל, נקבע עניינו של הדבר בהתאם לתכונות והגדרים הקיימים בו 'בפועל', ואילו לשאר העניינים העתידיים להתחדש בו בעתיד, ונמצא שכעת הינם קיימים בו עכ"פ 'בכח', אין משמעות להגדרתו בהווה¹²¹.

הגדרת הדברים

מלבד הפרטים והתכונות הצדדיות שמחמתם לא ניתן ללמוד את דעתם של בית שמאי ובית הלל בכל מקום מבלי שנאמר זה במפורש, ישנם כמה מהמקומות שאף מלמדים על כללות השיטה, כדלקמן:

בית שמאי: משמעותו של 'בכח' לגבי מצבו הנוכחי של הדבר, הינה: (א) לא רק כאשר בהכרח יתקיימו תכונות אלו בדבר אף 'בפועל', אלא גם כאשר ניתן למנוע זאת בפעולה של האדם, או שנדרשת פעולה מצדו של האדם על

118 כתיבתם של הביאורים בעניין זה נעשתה על פי ליקוט וסיכום השיחות כפי שהודפסו בספר השיחות תשמ"ח חלק ב עמ' 645. לקמן בהערות, בסימו של כל ענין, יצוין בהערה למקור בלקוטי שיחות שבו התבאר ענין זה.

119 אך ראה אודות כל זה במקור הדברים ולקמן בפנים, ששיטה זו הינה אודות כמה וכמה דינים בתורה, שבהם ישנה 'משמעות' אף למציאותו של הדבר 'בכח', ובעניינים שהינם מלכתחילה מציאות 'תורנית', אף ישנה עדיפות ל'בכח' לגבי 'בפועל'.

120 חלק א עמ' 146. חלק ו עמ' 70.

121 חלק א עמ' 146. חלק ו עמ' 70.

לימוד התורה המתואר בתלמוד ירושלמי בהיותם של לומדי התורה במקומם בארץ ישראל, ובהתאם לזה כללות נטייתם וטבעם נעשה ב'חופשיות' אף בראיית העתיד, ולא באופן 'מצומצם' להווה בלבד¹¹⁶.

ר' עקיבא: כללות חייו של ר' עקיבא הייתה בדרך של עבודה והתקדמות מיוחדת מצדו, שהרי היה 'בן גרים' והתחיל ללמוד תורה בגיל ארבעים, ומכך נעשתה נטייתו להביט בכל עת על העתיד ומה שיקרה בו, ולא על מצבו הנחות בהווה. וכן, בהיותו של ר' עקיבא 'בן גרים', נעשה ייחוסו לקב"ה עצמו, וממילא בדומה לקב"ה לגביו ההווה והעתיד שווים, כמו כן אצל ר' עקיבא הייתה נטייה לנהוג כן בהעדפת העתיד, על אף שטרם התקיים בפועל¹¹⁷.

ערכים שייכים

אודות מחלוקת כללית זו, והנפק"מ בין הדעות, כפי שהובאו במהלך הביאורים - ראה בערך בלק (פרשה), בערך הכשר מצוה (הידור, בהכשר מצוה), בערך תשובה (פירוט החטאים), ובמקורות והערכים שנשמנו בהערות.

← 'בכח' ו'בפועל' →

מכמה דעות ודינים במקרים שונים, עולה שישנה מחלוקת כללית, הנוגעת לכמה עניינים בתורה (- כדלקמן), בהתאם למה נקבעת הגדרתו של הדבר, האם בהתאם לתכונות והגדרים הקיימים בו באותה העת 'בפועל', או שישנה משמעות מסוימת אף לאלו הקיימים בו 'בכח' בלבד - וכמו שיתבאר בהגדרת הדברים,

116 חלק ד עמ' 1336. חלק כד עמ' 167, ובעמ' 239.

117 חלק יט עמ' 67.

כדלקמן:

בית שמאי: מלכתחילה, בריאת העולם, ובכלל זה בריאתו של האדם, נעשו על מנת שיצאו מגדרם הגשמיים ויעלו למצבם הרוחני כפי שהיה קודם שנבראו. היינו, השלימות של העולם והאדם הינה דווקא קודם שנבראו, ואף בבריאתם המטרה הינה לשוב לאותו המצב הנעלה - ומשום כך, אמנם ברוב דיני התורה נקבע הדבר בהתאם למציאותו כפי שהינה מוגדרת בכללים הגשמיים של העולם, אלא שישנם כמה עניינים ומצות, שמלכתחילה הינם 'חפצא' מחודשת על ידי התורה, שבהם ישנו 'מקום' ומשמעות לגדרו של הדבר אף כפי שהינו 'בכח' בלבד^{130 131}.

בית הלל: אמנם בהיותה בגדריה הגשמיים, מציאות העולם הינה נחותה לגבי מצבה בשמיים, אלא שבזה תכלית בריאת העולם והאדם, שיהיו בגדריהם הגשמיים, ובזה ינהגו ברצונו של הקב"ה בקיום התורה והמצות, היינו שיפעלו עליה רוחנית בעולם ממקומו, ולא בשלילת העולם בלבד - ובהמשך לזה, היות וישנו ההכרח שיתקיימו התורה והמצות בגדריו הגשמיים של העולם, ממילא נקבעים גדרי הדבר דווקא בהיותם 'בפועל', שהרי 'לבכח' בלבד אין משמעות בהיבט הגשמי בקיומו של העולם^{132 133}.

שורש הדעות

בית שמאי: שורשם הרוחני של בית שמאי הינו במידת הגבורה, כפי שהייתה כללות הנהגתם ונטייתם בפסיקה לחומרא, ומשום שעניינה של מידת הגבורה דווקא ב'העלם' - בהתאם לזה נעשתה נטייתם לסבור במהות הבריאה וכו' במעלת ה'בכח', היינו שדי בקיומו של

מנת שיתקיימו 'בפועל'¹²² (- ראה הערה¹²³)¹²⁴.
(ב) לא רק כאשר קיומם של תכונות אלו בדבר 'בכח' או 'בפועל' הינם בב' זמנים נפרדים, שאז נותנים משמעות עכ"פ ל'בכח', אלא אף כאשר נמצא הדבר בתחילת התממשותם של תכונותיו 'בפועל', עדיין ישנו 'מקום' ומשמעות להיותם בו 'בכח' בשלימות ולא דוחים זאת להשלמת הדברים 'בפועל'¹²⁵. (ג) כאשר המדובר בדבר שעצם מציאותו הינה 'חפצא' תורנית, היינו שהינה מחודשת בתורה, אי"ז רק שישנה 'משמעות' אף לתכונות הקיימות בדבר 'בכח', אלא מצב זה הינו הנעלה יותר, ולכן מכריע אף כאשר הינו בסתירה ל'בפועל' ולא רק לצדו וקודם אליו^{126 127}.

בית הלל: הגדרתו של הדבר בהתאם לתכונות הקיימות בו 'בפועל', ושלילת אלו שהינם 'בכח' בלבד, הינה: (א) לא רק במצב שבו קיומם של התכונות ש'בכח' אינו וודאי, אלא גם במצב שביכולת האדם לפעול אותם, וממילא ברור שיתקיימו, או אף כאשר בהכרח שיתקיימו 'בפועל' בעתיד^{128 129}.

יסוד הדעות

בשונה משאר המחלוקות שנתבארו בערך זה, ששורש הדעות הינו בנטייתו ומידתו של כל אחד מהחולקים, במחלוקת זו אודות 'בכח' ו'בפועל' נתבאר שיסוד הדעות במחלוקת הכללית במהות ומטרת בריאת העולם והאדם,

122 ראה במקור הדברים הביאור כיצד ישנה הסברא בכל אחד ממקרים אלו לגופו שישנה משמעות ל'בכח' שבו.

123 ראה במקור הדברים בשיטת בית שמאי אף כאשר ברור שלעולם לא יתקיים הדבר 'בפועל', אלא מלכתחילה הינו 'בכח' בלבד.

124 ראה במקור הדברים בביאור שיטתם בטומאת דגים, ובטומאת חלות דבש, שממנה מוכח שסוברים כן.

125 ראה במקור הדברים ובערך חנוכה בביאור שיטתם במניין הנרות שיש להדליק בכל יום, שממנה מוכח שסוברים כן.

126 ראה במקור הדברים ובערך חנוכה, בביאור שיטתם במניין הנרות בחנוכה, שממנה מוכח שסוברים כן.

127 חלק ו עמ' 70. חלק כה עמ' 243.

128 ראה במקור הדברים בביאור שיטתם בטומאת דגים, ובטומאת חלות דבש, שממנה מוכח שסוברים כן.

129 חלק ו עמ' 70. חלק כה עמ' 243.

130 ראה במקור הדברים בביאור שיטתם בסדר בריאת העולם, ובמהות בריאתו של האדם.

131 חלק כה עמ' 247.

132 ראה במקור הדברים בביאור שיטתם בסדר בריאת העולם, ובמהות בריאתו של האדם.

133 חלק כה עמ' 247.

בית הלל: שורשם הרוחני של בית הלל הינו במידת החסד, כפי שהייתה כללות הנהגתם ונטייתם בפסיקה לקולא, ומשום שעניינה של מידת החסד דווקא ב'גילוי' וכו' - בהתאם לזה נעשתה נטייתם לסבור במהות הבריאה וכו' במעלת ה'בפועל', היינו בהיותה של המציאות גלויה וקיימת בפועל.¹³⁵

ערכים שייכים

אודות מחלוקת כללית זו, והנפק"מ בין הדעות, כפי שנתבאר במקור הדברים - ראה ערך אילן (ראש השנה לאילנות), בערך חנוכה (מנין הנרות), בערך טומאה וטהרה (חלות דבש, טומאת דגים), בערך פסח (קריאת הלל), בערך קריאת שמע (זמן הקריאה), ובמקורות והערכים שנשמנו בהערות.

כלל ופרט

מכמה דעות ודינים במקרים שונים, עולה שיטתה מחלוקת כללית, הנוגעת לכמה עניינים בתורה (- כדלקמן), בהתאם למה נעשית הגדרתו של הדבר, האם בהתאם לענייני הכללי, או דווקא בהתאם לכפי שזה מצד תוכנו ופרטיו - וכמו שיתבאר בהגדרת הדברים, כפי העולה מכל דעה ודין, כדלקמן:

עיקרי השיטות

תוכן כללי: לשיטת בית שמאי, וכמו כן שיטתו של ר' מאיר, על פי תורה, נקבעת הגדרתו של הדבר בעיקר על יסוד תוכנו הכללי, כפי שניכר בכללות עניינו טרם הדרישה והחקירה

בפרטיו. בסגנון אחר, נקבעת הגדרתו של הדבר בהתאם לכפי שהינו כעת בפני האדם, ולא בהכרח בהתאם לחקירת הגורמים אליו ופרטיו.¹³⁶

דרישת הפרטים: לשיטת בית הלל¹³⁷, נקבעת הגדרתו של הדבר בעיקר על יסוד בירור וניתוח התוכן והפרטים שבו, על אף שאינם בהכרח ניכרים בו במבט כללי. ובסגנון אחר, בהגדרתו של הדבר ישנו 'מקום' לא רק כפי שהינו כעת, אלא גם ובעיקר לשורש וסיבת הדבר.¹³⁸

הגדרת הדברים

בביאור ה'צריכותא' בכל המקרים והדינים, והנדרש מזה בהגדרת שיטתם של בית שמאי ובית הלל - ראה במקור הדברים בהערות.

שורש הדעות

ככלל, שורש הדעות במחלוקת זו האם נעשית הגדרתו של הדבר בהתאם לכללות עניינו או פרטיו, אינה בחילוק במידת ההעמקה ויכולת השקו"ט, שהרי בית שמאי 'מחדדי טפי' מבית הלל, ובהכרח שהחילוק הינו באופן שבו נעשית ההעמקה בעניין זה¹³⁹, וי"ל בשורשה של מחלוקת זו, שהינה ע"פ פנימיות העניינים בהתאם לעניינים של החולקים בזה, כדלקמן:

בית שמאי: 'שמאי' זהו מלשון 'שמאות' ומדידה, שבדרך זו נעשית הערכתו של האחר, בכללות עניינו והרושם הניכר ממנו.^{140, 141}

בית הלל: בית הלל זהו מלשון 'בהלו נרו', היינו שדרכם של בית הלל 'להאיר' את הפנימיות של כל דבר, וממילא בהתאם לזה נעשית גם

136 חלק טז עמ' 309.

137 וראה במקור הדברים, שכמו כן שיטת חכמים שנחלקו על ר' מאיר בגדרו של המזבח לעניין טומאה וטהרה.

138 חלק טז עמ' 309.

139 ראה במקור הדברים בהערה 34.

140 וראה במקור הדברים, לעניין האופן שבו נעשה היחס להנהגתו של יהודי אחר, בהתאם לשיטתם של בית שמאי כפי שניכרת בגיורו של הגר ובאמירת השבח בפני הכלה.

141 חלק טז עמ' 320.

134 חלק א עמ' 146. חלק ו עמ' 79.

135 חלק א עמ' 147. חלק ו עמ' 79.

ערכים שייכים

אודות מחלוקת כללית זו, והנפק"מ בין הדעות, כפי שהובאו במהלך הביאורים - ראה בערך איסורי אכילה (העלאת עוף וחלב יחדיו), בערך גרות (קבלת הגר), בערך ג' רגלים (חובת הקטנים), בערך טומאה וטהרה (טומאת מטפחות ספרים), בערך נישואין ('כלה נאה'), בערך קרבנות (חגיגה וראיה), בערך שבת (נוסח ברכת האש), ובמקורות והערכים שנשמנו בהערות.

↔ 'כמות' ו'איכות' ↔

מכמה דעות ודינים במקרים שונים, עולה שישנה מחלוקת כללית, הנוגעת לכמה עניינים בתורה (- כדלקמן), איזו מעלה חשובה יותר, האם ה'כמות' של הדבר או ה'איכות' שלו, וכפי שיתבאר לקמן, שייכים ב' מעלות אלו עם ה'חומר' וה'צורה' של הדבר, כדלקמן:

עיקרי השיטות

חשיבות ה'כמות': לשיטת חכמים, ישנה חשיבות ב'כמות' הדבר לעומת ה'איכות' שלו, היינו שכאשר ישנה מעלה בעניין ה'כמות', הינה חשובה יותר מ'איכותו' של הדבר.

חשיבות ה'איכות': לשיטתו של רבן גמליאל, וכמו כן שיטתו של ר' מאיר¹⁴⁴, ישנה חשיבות ב'איכות' של הדבר לעומת ה'כמות' שלו, לעניין העדפת אחד ממעלות אלו במצב שאינם

'חומר' ו'צורה': בביאור היותה של מחלוקת זו במידת העדפת ה'כמות' על פני ה'איכות' עולה בקנה אחד, או עכ"פ 'מעין' החילוק האם עיקר הדבר הינו ה'חומר' או ה'צורה' שלו - ראה במקור הדברים, בערך בית דין ('טענו בחיטים והודה לו בשעורים'), ובערך צדקה (צדקה של נכרים), שגם בזה נחלקו רבן גמליאל וחכמים באופן דומה.¹⁴⁶

הגדרת הדברים

חכמים: שיטת חכמים בהעדפת ה'כמות' על פני ה'איכות', הינה: (א) לא רק בענייני חולין, שלגבי זה תתכן הסברא שישנו 'מקום' וחשיבות דווקא ל'כמות' של הדבר, אלא אף בענייני תורה ומצות, שלכאורה בהם ה'איכות' מכרעת, ישנה עדיפות למעלה הקשורה ב'כמות' שלהם¹⁴⁷. (ב) לא רק כאשר מתקיימים ב' העניינים יחדיו, אלא שישנה מעלה נוספת מצד ה'כמות', אלא אף אם כתוצאה מהעדפת ה'כמות' נעשה חיסרון ב'איכות', סוברים חכמים שהינה חשובה יותר^{148, 149}.

רבן גמליאל: שיטתו של רבן גמליאל בהעדפת ה'איכות' על פני ה'כמות', הינה: (א) לא רק כאשר הינם זה לעומת זה, אלא אף אם בהיותו של הדבר ב'כמות' שלו עדיין נותרת מעלה מסוימת גם ב'איכות' שלו, בכל זאת ישנו 'מקום' גדול יותר למעלה השלימה ב'איכות' עצמה¹⁵⁰. (ב) אף אם המעלה ב'כמות' אינה מעלה צדדית בלבד אלא באמצעותה נעשית הוספה בעצם ומהות הדבר, בכל זאת ישנה

145 חלק כד עמ' 95.

146 חלק כד עמ' 95.

147 ראה במקור הדברים בביאור שיטתם בעניין הכניסה לבית המדרש, ובערך תפילה (תפילת הציבור והש"ץ), שממנה מוכח שסובר כן.

148 ראה במקור הדברים בביאור שיטתו בעניין הכניסה לבית המדרש, ובערך תפילה (תפילת הציבור והש"ץ), שממנה מוכח שסובר כן.

149 חלק כד עמ' 95.

150 ראה במקור הדברים ובערך תפילה (תפילת הציבור והש"ץ) בביאור שיטתו, שממנה מוכח שסובר כן.

142 וראה במקור הדברים, לעניין האופן שבו נעשה היחס להנהגתו של יהודי אחר, בהתאם לשיטתם של בית הלל כפי שניכרת בגיוור של הגר ובאמירת השבח בפני הכלה.

143 חלק טז עמ' 320.

144 ראה במקור הדברים בחלק יב בביאור שיטתו הכללית באופן הלימוד, שנעשה דווקא כ'עוקר הרים' (- שכן י"ל ש'מוחלפות השיטות' בעניין זה), היינו בלימוד 'איכותי', ושיטתו הפרטית בגדר תמורה מקרבן וכו'.

בעניין ה'כמות' של הדבר ולא ב'איכות' שלו.¹⁵⁶

ערכים שייכים

אודות מחלוקת כללית זו, והנפק"מ בין הדעות, כפי שהובאו במהלך הביאורים - ראה בערך בית דין ('טענו בחיטין והודה לו בשעורין'), בערך דרכי הלימוד ('סיני' ו'עוקר הרים'), בערך צדקה (צדקה של נכרים), בערך קרבנות (דין תמורה), בערך תפילה (תפילת הש"ץ והציבור), ובמקורות והערכים שנשמנו בהערות.

↵ השבתת 'עצם' ו'תואר' ↵

מכמה דעות ודינים במקרים שונים, עולה שישנה מחלוקת כללית בהגדרתה של פעולת 'השבתה' שישנו ציווי אודותיה בתורה, האם די בעשייתה ב'תואר' של הדבר בלבד, היינו בהגדרתו הכללית ותכונתו השייכת בשלילה זו, או שהינה נדרשת להיעשות אף ב'עצם' הדבר, היינו באיבודו מהעולם לחלוטין.

עיקרי השיטות

השבתת 'תואר': לשיטת ר' שמעון, כאשר מצווה התורה לפעול 'השבתה' באיזה דבר, משום תכונה או היבט שלילי הקיים בו, די ב'השבתה' כללית שלאחריה הדבר אינו קיים ב'תוארו' הקודם, היינו שאמנם לא בטלה מציאותו מהעולם, אלא שעכ"פ אינה בהגדרתה וקיומה כקודם לכן.¹⁵⁷

השבתת 'עצם': לשיטת ר' יהודה, כאשר מצווה התורה לפעול 'השבתה' באיזה דבר, משום תכונה או היבט שלילי הקיים בו, צריכה 'השבתה' להיעשות ב'עצם' הדבר, היינו שיש להשבית את עצם קיומו, שלא יהיה קיים בעולם לאחר מכן.¹⁵⁸

עדיפות למעלה הקשורה ב'איכות' שלו.¹⁵¹ (ג) לא רק בעניינים הקשורים בתורה ומצות, שלגבי זה תתכן סברא שישנו 'מקום' וחשיבות דווקא ל'איכות' של הדבר, אלא אף בענייני חולין ישנה מעלה זו ב'איכות' לגבי הכמות.¹⁵² (ד) לא רק כאשר מתקיימים ב' העניינים יחדיו, אלא שישנה מעלה נוספת מצד ה'איכות', אלא אף אם כתוצאה מהעדפת ה'איכות' נעשה חיסרון ב'כמות', סובר רבן גמליאל שהינה חשובה יותר.^{153, 154}

שורש הדעות

בשורש דעתם של רבן גמליאל וחכמים במידת העדפת ה'כמות' או ה'איכות', י"ל שזהו בהתאם לתפקידם בהנהגת עם ישראל, שבהתאם לכך השתלשלה דעתם בעניין זה, כדלקמן:

רבן גמליאל: בהיותו של רבן גמליאל משמש כ'נשיא' לבני ישראל, שתפקיד זה מורה על מקומה המיוחד של ה'איכות', שהרי הנשיא הינו בהכרח אדם אחד בלבד הנעלה משאר העם, על דרך מלך שהינו נעלה ומרומם משאר העם - שכתוצאה מזה גם בהכרעת מעלתו של הדבר ישנו 'מקום' גדול יותר ל'איכות' שבו, אף כאשר הינה מפחיתה ב'כמות' שלו, כפי שנתבאר לעיל.¹⁵⁵

חכמים: בהיותם של חכמים משמשים כחברי הסנהדרין, שענייניו של תפקיד זה דווקא בריבוי החברים שבו, ועד שעבודת הסנהדרין תלויה בהכרח בנוכחותו של כל אחד מחבריה הרבים, הינה מורה על מעלת ה'כמות' - שכתוצאה מזה לשיטת חכמים ישנה מעלה גדולה יותר

151 כפי המוכח מכך שסובר שישנה עדיפות ל'איכות' אף בלימוד התורה, למרות שריבוי בכמות הלומדים פועל להוספה בעצם הלימוד.

152 ראה לעיל בפנים ובהערות בהיותה של מחלוקת זו נוגעת אף בענייני חולין, בטענותיו של האדם בבית דין, שמזה מוכח שסובר כן.

153 ראה במקור הדברים בביאור שיטות בעניין הכניסה לבית המדרש, ובערך תפילה (תפילת הציבור והש"ץ), שממנה מוכח שסובר כן.

154 חלק כד עמ' 95.

155 חלק כד עמ' 102.

156 חלק כד עמ' 102.

157 חלק ז עמ' 188.

158 חלק ז עמ' 188.

עומק הרע: בביאור בשייכות לעניין זה, בב' האופנים במידת שייכות התכונה וכו' עם מהות הדבר, והקביעה לפי זה כיצד תיעשה בו ה'השבתה' - ראה בערך גלות מצרים (עומק הרע במצרים), ובמקור הנסמן בהערה.¹⁵⁹

ערכים שייכים

אודות מחלוקת כללית זו, והנפק"מ בין הדעות, כפי שנתבארו במקורות הדברים - ראה בערך גאולה ('השבתה' חיה רעה'), בערך גלות מצרים (עומק הרע), בערך פסח (איסור וביעור חמץ), בערך שבת ('דבר שאינו מתכוון', 'מלאכה שאי"צ לגופה'), ובמקורות שנשמנו בהערות.

כמות ומהות

מכמה דעות ודינים במקרים שונים, עולה שישנה מחלוקת כללית במהותו של 'שיעור' שקבעה התורה לעשייתו של הדבר, האם עניינו של 'השיעור' בהגדרת עצם הפעולה, היינו שפחות משיעור זה נחסר בעצם המעשה, או שה'שיעור' הינו לעניין המשמעות של העשייה, האם נחשב שעשה האדם את המצוה או האיסור, אך המעשה קיים בעצם הפעולה גם פחות ממנו.

עיקרי השיטות

ר' יוחנן: כאשר מגדירה התורה 'שיעור' לעשיית איזה דבר, הנה גם בעשיית אותה הפעולה באופן שהינו פחות מ'שיעור' זה הינה מתקיימת, וכפי הניכר מזה שפעולה פחותה זו הינה עכ"פ 'חזי לאצטרופי' לפעולה השלימה, שזה מורה ומוכיח שגם בפעולה זו קיימת מהות של המעשה - ומשמעות 'השיעור' הינה לעניין שתיחשב העשייה בעבור האדם בלבד, כפי שנתבאר לעיל.¹⁶⁰

ריש לקיש: כאשר מגדירה התורה 'שיעור' לעשיית איזה דבר, מורה הגדרה זו על

האופן וה'שיעור' שבו מתקיימת מהותו של הדבר, וכאשר הינו נעשה באופן שהינו פחות מ'שיעור' זה, לא נחסר רק בעשייה עצמה אלא מלכתחילה לא קיים אותו הדבר בעשייה זו.¹⁶¹

ערכים שייכים

אודות מחלוקת כללית זו, והנפק"מ בין הדעות, כפי שנתבארו במקורות הדברים - ראה בערך איסורי אכילה (שיעורי אכילה), בערך אישה (דיני זבה), ובמקורות שנשמנו בהערות.

גדרי 'נותן' ו'מקבל'

מכמה דעות ודינים במקרים שונים, עולה שישנה מחלוקת כללית בהתאם לאלו גדרים נאמרו המצוות בתורה, האם בהתאם לגדרים המתאימים ל'נותן', היינו מצדו של הקב"ה, או בהתאם לגדריו של ה'מקבל', היינו בהתאם ל'מקומו' ותכונותיו של האדם בעולם.

עיקרי השיטות

גדרי ה'נותן': בביאור שיטתו של ר' עקיבא בהיותם של המצוות נמדדים ומוגדרים בהתאם לגדרי ה'נותן', היינו בהתאם לגדריו של הקב"ה - ראה במקור הנסמן בהערה.¹⁶²

גדרי ה'מקבל': בביאור שיטתו של ר' ישמעאל בהיותם של המצוות נמדדים ומוגדרים בהתאם לגדרי ה'מקבל', היינו בהשפעה לעולם בסדרו וטבעו - ראה במקור הנסמן בהערה.¹⁶³

יסוד הדעות

ישנה מחלוקת דומה בין ר' ישמעאל ור' עקיבא בכללות מהותם של המצוות ואופן קיומם על ידי האדם, האם עיקר הדגש במצוה הינו ה'נותן', היינו כפי שהינה מצדו של הקב"ה, שזהו בעצם הציווי אודותיה, או דווקא בהתאם לכפי שהינה מצדו של ה'מקבל', היינו בהתאם

161 חלק ז עמ' 105.

162 חלק יא עמ' 146.

163 חלק יא עמ' 146.

159 חלק טז עמ' 87.

160 חלק ז עמ' 105.

לתוכנה הפרטי של אותה המצוה¹⁶⁴:

ובמקורות שנשמנו בהערות.

ר' עקיבא: עיקר הדגש בכל המצות, על אף החילוק הפרטי הקיים בתוכנה של כל מצוה וכו', הינו בעצם היותם ציווי של הקב"ה (- 'נותן').¹⁶⁵

ר' ישמעאל: עיקר הדגש בכל המצות, על אף שהינם שווים בהיותם ציווי של הקב"ה, הינו בקיום תוכנה הפרטי של כל מצוה, היינו בהתאם לפעולתה של המצוה בעולם (- 'מקבל').¹⁶⁶

➔ 'תנועת' הלימוד ➔

בכמה עניינים, עולה שיסנו חילוק כללי בגישה ללימוד התורה ודרשותיה וכו', האם נעשה זה בהצמדות למקור ובאופן מוגבל ומיושב, או ב'תנועה' רחבה יותר, בריבוי עניינים ודרשות וכו' (- כדלקמן).

עיקרי השיטות

'דברים ככתבם': בדרכו ר' יהודה, נעשה לימוד התורה, בלימוד עצמו ובדרשת עניינים נוספים שאינם מפורשים בתורה, בדרך מיושבת ומדודה ובהתאם למקורות עצמם בלבד, ומתוך התחשבות בכללים וצדדים נוספים שאינם רק בדרשה והלימוד עצמם, כגון במידת היותו של הלימוד מ'מעשה רב' מתאים לכבודו של הרב וכו'.¹⁶⁹

'רץ לדבר מצוה': בדרכו של ר' שמעון בן עזאי, נעשה לימוד התורה, בלימוד עצמו ובדרשת עניינים נוספים שאינם מפורשים בתורה, ב'תנועה' רחבה ובזריזות וכו', וממילא כאשר נקרתה לידו הזדמנות ללמוד ולדרוש הלכה, עשה זאת.¹⁷⁰

שורש הדעות

ר' שמעון בן עזאי: כללות הנהגתו של ר' שמעון בן עזאי הייתה ב'תנועה' של 'רצוא' וזריזות בלימוד התורה וקיום המצות, כפי שנהג בעצמו בפרישות מהעולם על מנת לעסוק בתורה, ואף אמר ש'מצוה גוררת מצוה' וכו' - שבהתאם לכך הייתה גם גישתו בלימוד התורה.¹⁷¹

שורש הדעות

ר' ישמעאל: כתוצאה מהיותו של ר' ישמעאל משמש ככהן גדול, נעשתה כללות עבודתו כדרכה של עבודת הצדיקים, שעניינה בהמשכת אלוקות לעולם הגשמי - שבהתאם לזה הייתה גם הגישה שלו לתורה והמצות בהשפעה בעולם בסדרו וגדריו.¹⁶⁷

ר' עקיבא: בחייו האישיים של ר' עקיבא, שהיה 'בן גרים' והתחיל ללמוד תורה בגיל ארבעים וכו', הייתה עבודתו כבעלי תשובה, שהינה בהתעלות וב'ציאה' מהעולם - ובהתאם לזה הייתה גם הגישה שלו לתורה והמצות שהינם בהתאם לגדרי ה'נותן', ולא בהכרח בגדרי העולם.¹⁶⁸

ערכים שייכים

אודות מחלוקת כללית זו, והנפק"מ בין הדעות, כפי שנתבאר במקורות הדברים - ראה בערך מצות ('נותן' ו'מקבל'), בערך מתן תורה ('הן הן, לאו לאו'), בערך עבודה זרה (ישראל ונכרי),

164 וראה במקור הדברים, בערך מצות, ובערך מתן תורה, בביאור היותו של חילוק זה ב'כלל' ו'פרט' במהות המצות מורה על אופן קיומם והגישה לזה מצדו של האדם, הם הינם השפעה בעולם כפי שהינו בגדריו השונים, או בהתעלות של העולם לקראת ציווי של הקב"ה.

165 חלק ו עמ' 119.

166 חלק ו עמ' 119.

167 חלק ו עמ' 123.

168 חלק ו עמ' 123.

169 חלק יד עמ' 45.

170 חלק יד עמ' 45.

171 חלק יז עמ' 377.

מלבד ה'צריכותא' הקיימת בכמה מהמקומות שבהם נכתבה מחלוקת זו, שהינה משום טעמים צדדיים ומקומיים - שתתכן הו"א שלא לפרש צדדי המחלוקת בשייכות למחלוקת כללית זו, ישנם כמה מקומות המורים על הגדרה והיבט נוספים בכל צד מהמחלוקת, כדלקמן:

ר' יאשיה: שיטתו של ר' יאשיה בהעדפת המשמעות הכוללת וכו', הינה: (א) לא רק כאשר הסדר והלשון בפסוק שמפרש הינם בתיבה אחת בלבד, אלא אף מפרש ב' עניינים שנאמרו בפסוק בפני עצמם, שהינם בעלי משמעות אחת כללית¹⁷⁴. (ב) צירוף ב' פרטים שנאמרו בפסוק בנפרד, כפי שנתבאר לעיל, אינו רק כאשר הינם מאותו ה'סוג', אלא אף כאשר הינם פרטים מסוגים שונים, ישנה עדיפות לפירוש הכוללם יחדיו באותו העניין והגדר¹⁷⁵. (ג) עדיפות זו למשמעות הקשורה ב'ציבור', הינה לא רק בבחירה מבין פירוש הקשור ב'ציבור' לעומת פירוש הקשור ב'יחיד', אלא אף כאשר לכל הדעות ישנו בדבר אף את גדר ה'יחיד', ישנה הנטייה לפרש אף כגדרי ה'ציבור'^{176, 177}.

ר' יונתן: שיטתו של ר' יונתן בהעדפת המשמעות הפרטית וכו', הינה: (א) לא רק בבחירה בין פירוש הקשור ב'ציבור' או ב'יחיד', אלא אף כאשר לכל הדעות ישנו בדבר אף את גדר ה'ציבור', ישנה הנטייה לפרש אף כגדרי ה'יחיד'^{178, 179}.

אודות מחלוקת כללית זו בגישה ללימוד התורה, והחילוקים בדרשות וכו' בהתאם לזה - ראה בערך דרכי הלימוד, ובמקורות שנשמנו בהערות.

❖ ריבוי וכלל לעומת מייעוט ופרט

מכמה מקומות בתורה, עולה שיטתה מחלוקת כללית כיצד נעשית הגישה לעניינים בתורה שניתן להגדיר אותם כ'כלל' וגדר אחד, או שמלכתחילה ישנו 'מקום' לכל ענין כפרט וגדר בפני עצמו.

עיקרי השיטות

כלל ו'ציבור': לשיטת ר' יאשיה, כאשר נאמרו בתורה כמה עניינים, אם בתיבה אחת הכוללת במשמעותה כמה גדרים, ואם בכמה תיבות שניתן לצרפם יחדיו לגדר אחד (- כדלקמן), ישנה עדיפות לפירוש גישה אלו, ולא להעדיף לפרש את הדברים בפירוט וגדרים מחולקים. וכמו כן בענייני 'ציבור' ו'יחיד', ישנה עדיפות להגדרת הקהל וכו' כ'ציבור' ולא כריבוי יחידים¹⁷².

פרט ו'יחידים': לשיטת ר' יונתן, כאשר נאמרו בתורה כמה עניינים, אם בכמה תיבות ואפילו בתיבה אחת הכוללת במשמעותה כמה עניינים וגדרים, ישנה עדיפות לפרש את הדברים כשכל ענין וגדר בפני עצמו, ולא כריבוי עניינים והגדרה כוללת. וכמו כן בענייני 'ציבור' ו'יחיד', ישנה עדיפות להגדרת הקהל וכו' כ'יחידים' ופרטים ולא כ'ציבור' כאשר אי"ז בהכרח¹⁷³.

174 ראה במקור הדברים בביאור דעתו בפירוש דברי הפסוק אודות כיבוד אב ואם, שממנה מוכח שסובר כן.

175 ראה במקור הדברים בביאור דעתו בפירוש דברי הפסוק אודות ההזאה מדם השעיר ומדם הפר, שממנה מוכח שסובר כן.

176 ראה במקור הדברים ובערך קרבנות (קרבן פסח) בביאור דעתו בגדרו של קרבן הפסח, שממנה מוכח שסובר כן.

177 חלק יח עמ' 104.

178 ראה במקור הדברים ובערך קרבנות (קרבן פסח) בביאור דעתו בגדרו של קרבן הפסח, שממנה מוכח שסובר כן.

179 חלק יח עמ' 104.

172 חלק יח עמ' 104.

173 חלק יח עמ' 104.

ערכים שייכים

אודות מחלוקת כללית זו, והחילוקים בפירוש התורה בהתאם לכך - ראה במקורות והערכים שנשמנו בהערות.

שמואל: שיטתו בסדר ומעלת הלימוד בכלל הינה בהיותו נעשה בהרחבה ובהעמקה, כדבריו במעלתו של התלמוד לגבי המשנה - שבהתאם לזה גם דרשת הפסוקים נעשית לפי התוכן הכללי ולא בהכרח בהתאם ללשון הדברים ממש.¹⁸⁴

ערכים שייכים

אודות מחלוקת כללית זו, והחילוקים בפירוש דברי התורה בהתאם לכך - ראה בערך מגילת אסתר, ובערכי הפרשיות: לך לך, וירא, חיי שרה, וישב, שמות, ובמקורות שנשמנו בהערות.

↔ 'בין אדם למקום' ↔ 'ובין אדם לחברו'

לפי דברי רש"י בפירושו על התורה, עולה שיטתו מחלוקת כללית בין רב ושמואל האם לפרש את התורה בעניינים ש'בין אדם למקום' או בעניינים ש'בין אדם לחברו', כאשר ייתכנו ב' צדדים אלו במשמעות הדברים.

עיקרי השיטות

'בין אדם למקום': לשיטת רב, כאשר ישנו ענין בפסוק שניתן לפרשו כבעל משמעות ב'בין אדם למקום', ישנה עדיפות לפרשו באופן זה משאר לפרשו בעניין הקשור ב'בין אדם לחברו'.¹⁸⁵

'בין אדם לחברו': לשיטת שמואל, כאשר ישנו ענין בפסוק שניתן לפרשו כבעל משמעות ב'בין אדם לחברו', ישנה עדיפות לפרשו באופן זה מאשר לפרשו בעניין הקשור ב'בין אדם למקום'.¹⁸⁶

↔ דרשת משמעות ותוכן ↔

מכמה מקומות בפירוש התורה, עולה שיטתו מחלוקת כללית כיצד נעשה פירוש דברי התורה, האם נעשה זה בהתאם למשמעות של תיבות הפסוק עצמם, או שנעשית הדרשה דווקא בהתאם לכללות התוכן של הפסוקים וכו'.

עיקרי השיטות¹⁸⁰

פשט התיבות: לשיטת רב, נעשית דרשת פירושו של הפסוק בהתאם למשמעות של התיבה עצמה, וזאת אף כאשר לדרשה זו לא מחוור תוכנו של העניין בכללות הפסוקים.¹⁸¹

הבנה כללית: לשיטת שמואל, נדרש פירוש של הפסוק בהתאם לתוכנם הכללי של העניין והפסוקים, וזאת אף כאשר לדרשה זו לא מחוורת משמעותה של התיבה בפני עצמה.¹⁸²

שורש הדעות

רב: שיטתו בסדר ומעלת הלימוד בכלל הינה בהיותו נעשה בקיצור ובשינון הלשון עצמה, כדבריו במעלתה של המשנה לגבי התלמוד - שבהתאם לזה גם דרשת הפסוקים נעשית לפי הלשון והתיבה ולא בהכרח בהתאם לתוכנו הכללי של העניין.¹⁸³

¹⁸⁰ ראה במקור הדברים, שאמנם לא נכתב במפורש שמו של כל אחד מהחולקים ודעתו, אלא נכתב באופן כללי שנחלקו רב ושמואל ו'חד אמר וכו', ו'ל שחלוקת הדעות הינה כדלקמן בפנים.

¹⁸¹ חלק טז עמ' 1.

¹⁸² חלק טז עמ' 1.

¹⁸³ חלק טז עמ' 12 הערה 2.

¹⁸⁴ חלק טז עמ' 12 הערה 2.

¹⁸⁵ חלק טז עמ' 9.

¹⁸⁶ חלק טז עמ' 9.

שורש הדעות

רב: על אף שפסק רב אף בענייני ממונות, היה עיקר עיסוקו באיסור והיתר, היינו בעניינים ואיסורים ש'בין אדם למקום' - ובהתאם לכך הייתה נטייתו לפרש דברי התורה בדומה לזה.¹⁸⁷

שמואל: על אף שפסק שמואל אף בענייני איסור והיתר, היה עיקר עיסוקו בדיני ממונות, היינו בעניינים ש'בין אדם לחברו' - ובהתאם לכך הייתה נטייתו לפרש דברי התורה בדומה לזה.¹⁸⁸

ערכים שייכים

אודות מחלוקת כללית זו, והחילוקים בפירוש דברי התורה בהתאם לכך - ראה בערכי הפרשיות: לך לך, וישב, שמות, ובמקורות שנשמנו בהערות.

משמעות מלאה וחלקית

מכמה מקומות בפירוש התורה, עולה שישנה מחלוקת כללית מה ה'מקום' והמשמעות של האופן שבו נאמר בתורה תיאורו וכינויו של הדבר, האם בהכרח שזו ההגדרה המלאה שלו, וממילא יש צורך לפרש את התיבה במשמעותה המלאה, או שאף ניתן לפרש את הדברים במשמעות חלקית בלבד מאותה הגדרה.

עיקרי השיטות

משמעות מלאה: לשיטת רבי, כאשר בפסוק נאמר תיאור הדבר בתיבה שהינה בדר"כ בעלת משמעות מסוימת, ייעשה פירושה בהתאם למשמעות זו במלואה, ולא רק באופן חלקי בלבד.¹⁸⁹

187 חלק טז עמ' 9.

188 חלק טז עמ' 9.

189 חלק יז עמ' 22.

משמעות חלקית: לשיטת חכמים¹⁹⁰, אף כאשר ישנו דבר המתואר בפסוק בתיבה שהינה בדר"כ בעלת משמעות מסוימת, לא בהכרח שייעשה פירושה בהתאם למשמעות זו במלואה, אלא ניתן לפרשה בהתאם לפרט אחד בלבד.¹⁹¹

ערכים שייכים

אודות מחלוקת כללית זו, והחילוקים בפירוש התורה בהתאם לכך - ראה בערך קרבנות (גדר קרבן העצים), ובמקורות שנשמנו בהערות.

דרשה ב'הרחבה' וב'צמצום'

מכמה מקומות בפירוש התורה, עולה שישנה מחלוקת כללית בגישה לדרשת דברי התורה, האם ישנה עדיפות לדרוש ב'הרחבה', עניינים רבים ככל הניתן, או דווקא לדרוש ב'צמצום' ומיעוט עניינים.

עיקרי השיטות

ריבוי עניינים: לשיטת ר' עקיבא, כאשר ישנה האפשרות לדרוש מדברי התורה ריבוי עניינים, יש להעדיף לעשות זאת, ולא להסתפק בדרשה של ענין ופרט אחד בלבד.¹⁹²

דיוק וצמצום: לשיטת ר' יוסי הגלילי, אף כאשר ישנה אפשרות לכלול בדרשת דברי התורה כמה עניינים, יש להעדיף לצמצם את הדרשה לעניין ופרט אחד בלבד.¹⁹³

ערכים שייכים

אודות מחלוקת כללית זו, והחילוקים בפירוש התורה בהתאם לכך - ראה במקורות הדברים, ובערכי הפרשיות: כי תצא.

190 וראה במקור הדברים שנאמרה שיטה זו אף בדברי ר' יוסי בר' יהודה, בכמה מדעותיו במחלוקות שונות עם רבי.

191 חלק יז עמ' 22.

192 חלק ט עמ' 121.

193 חלק ט עמ' 121.

שבת

עניינה: 'אות' כללי \ 'מהות' קיימת \ שלימות העבודה \ השפעה כללית \ 'זכור את יום השבת לקדשו': גדר החיוב \ תוכן הזכירה \ מהות היום: זמן השבת \ קביעות היום \ חיות העולם \ שמירת השבת: עניינה \ מקורה באדם \ פעולתה באדם \ גדר החיוב \ שמחה \ שכר השמירה \ החיבים בה \ איסורי שבת: עניינם \ ל"ט מלאכות \ איסור תחומין \ פיקוח נפש \ בית המקדש \ סדר היום: ערב שבת \ תוספת שבת \ נרות שבת \ סדר התפילה \ סעודות השבת \ סדר הלימוד \ סעודה שלישית \ הבדלה \ מלווה מלכה \ עניינים שונים: 'נשמה יתירה' \ 'מהלך במדבר' \ יעקב אבינו \ יוסף הצדיק \

עניינה

'אות' כללי

השבת נאמר שהינה 'זכר' למנוחת הקב"ה, וכן שהינה קשורה ביציאה ממצרים. והנה, במהות החילוק בין ב' עניינים אלו, י"ל שהיותה מורה על מנוחת הקב"ה ממלאכתו, ה"ז קשור במציאותו של העולם, בשלימות שנעשתה בה במנוחה זו והשלמת הבריאה. לעומת, יציאת מצרים, מורה בכללותה דווקא על ההנהגה שלמעלה מהבריאה והטבע, בנס שנעשה בה וכו'.¹⁹⁶

'מהות' קיימת

גברא' וחפצא': בשונה משאר המצוות, שמלכתחילה עצם עניינם התחדש בציוו על קיומם, וקודם לכן אין משמעות בעשיית פעולה מסוימת זו, בשבת אי"ז כן, אלא מהות השבת ותוכנה קיימים קודם לכן, מעת שביתת הקב"ה ממלאכת הבריאה וכו', שבזה נעשתה מהותו של יום זה למנוחה - ומשמעותו של הציווי בפועל הינה בחובתו של הגברא' לנהוג בפועל במנוחה ושליטת המלאכה ביום השבת.^{197, 198}

שלימות העבודה

בביאור היותה של שמירת השבת מהווה

196 חלק כז עמ' 44. חלק לז עמ' 11. וראה גם חלק ח עמ' 59, ובערך ניסן (חודש).

197 וראה במקור הדברים בחידושו של מתן תורה בפנימיות שמירת השבת, בזה שניתנה לאדם היכולת לנהוג בזמנו בעוה"ז כתוכנו של זמן זה ביחס לקב"ה בהנהגתו, בכלל ביטול הגזירה שהפרידה בין העליונים וה'תחתונים'.

198 חלק כ עמ' 200. וראה בחלק כג עמ' 50, לקמן בפנים, ובערך אבות.

תוכן וקיום: אודות שמירת השבת, נאמר שהינה מהווה 'זכר' לשני עניינים: 'שבת בראשית', היינו שהינה זיכרון ואות לשביתת הקב"ה ממלאכת הבריאה לאחר ששת הימים. וכן, הינה 'זכר' ליציאת מצרים. והנה, בהגדרת 'מקומו' של כל אחד מעניינים אלו במהות השבת ושמירתה, י"ל שתוכנה של השבת, היינו היותה מובדלת כיום מנוחה וכו', זהו הזיכרון למנוחת הקב"ה ביום השביעי, ואילו הציווי על ההנהגה בשמירת השבת בפועל הינו מכח היותם של בני ישראל יוצאים ממצרים על ידי הקב"ה, שמשום זה יש לו היכולת' לצוות עליהם שישמרו את השבת.¹⁹⁴

'חותם' הבריאה: בביאור היותה של השבת מהווה את 'חותם' הבריאה, בזה שניכרת בה הנהגתו של הקב"ה שלמעלה מהעולם וכו' - ראה במקור הנסמן בהערה.¹⁹⁵

אות הבחירה: בביאור היותה של השבת מורה על בחירת הקב"ה בבני ישראל, שמשום זה ניתנו להם השבת והמצוות - ראה לקמן בביאור דין פיקוח נפש בשבת.

נס וטבע: כפי שנתבאר לעיל, אודות שמירת

194 חלק יב עמ' 108.

195 חלק טו עמ' 335.

שלימות בעבודתו של האדם בהתקשרותו אל הקב"ה - ראה לקמן במהות השכר על שמירת השבת.

השפעה כללית

בביאור היות עניינה של השבת אף בהשפעה על ימות החול, ואינה ב'אות' בשמירת השבת בלבד, בדומה לכלל המועדים והמצוות הזמניות המשפיעות על שאר הימים - ראה לקמן בעניינה של הבדלה, בערך יום טוב, ובמקור הנסמן בהערה.¹⁹⁹

מיוחדת בעבודה גם בסוג זה.²⁰⁰

'זכור ושמור': בהגדרת שייכותם של הזכירה וה'שמירה' זו לזו, בהיותם ענין אחד, ושלימות הזכירה הינה בהכרח על ידי שמירת ענייני השבת כראוי - ראה ערך נשא (פרשה), ובמקור הנסמן בהערה.²⁰¹

מהות היום

זמן השבת

מהות: הבדלת יום השבת משאר ימי השבוע אינה בציווי על איסור עשיית מלאכה ומנוחת האדם שבה בלבד, אלא חלוק יום השבת בעצם מהותו מימי השבוע, שכן לכתחילה נעשתה בריאתו של יום השבת כזמן המיוחד למנוחה.²⁰²

'נקודה אחת': בכללות, על אף שמהותה של השבת וחלותה בזמן, אינם בגדר 'נקודה אחת', אלא הינה חלוקה לכל רגע ורגע בפני עצמו, הנה 'עניינה' של השבת הינו אחד, בהיותה 'זכר למעשה בראשית', וההנהגה בהתאם לזה בשביתת האדם ממלאכתו. שלפי"ז, כאשר בטל כללות ענין השביתה, אי"ז 'נוגע' היותה חלוקה לרגעים, שהרי בטל עצם עניינה וייחודיותה לגבי ימות החול.^{203 204}

קביעות היום

'מקדשא וקיימא': על אף הנאמר בחילוק שבין שבת ליום טוב, שקביעותו של יום טוב הינה על ידי בני ישראל, בקידוש החודש וכו', ואילו

'זכור את יום השבת לקדשו'

גדר החיוב

בביאור גדר החיוב בזכירת השבת ובפעולת האדם בקדושתה - ראה לקמן בביאור עניינה של הבדלה במוצאי שבת, וכפי שהינו לעומת הקידוש בכניסתה.

תוכן הזכירה

אמונה כללית: ככלל, עניינם של הזכירות השונות שהאדם נצטוו עליהם, אי"ז בעצם הזכירה הכללית בלבד, אלא גם בהשפעה על האדם, ש'יחיה' את העניינים הזכורים לו. והנה, בביאור עניינה של זכירת השבת בכל עת, וכמענה של משה על השאלה כיצד ניתן לזכור את השבת יחד עם הזכירה התמידית על עמלק, שגם עליה נצטוו בני ישראל, י"ל כך: בפנימיות העניינים, השבת, שהינה מורה על קיומו של הקב"ה והיותו בורא העולם וכו', אינה נסתרת מקיומו של עמלק, ואדרבה, שורשו של עמלק וסיבת קיומו, הם המוכיחים את גודלו של הקב"ה והאמת שבזה, שהינו כולל אף כאלו המנגדים לו, שרק הקב"ה שהינו 'כל יכול' מכיל ב' קצוות אלו, ולמעשה ישנו נחת רוח

200 חלק יט עמ' 221.

201 חלק יח עמ' 76.

202 חלק יז עמ' 57.

203 וכפי הניכר בסד"א בהכרעת הדין באם הוכרחו כל ישראל לחלל את השבת על מנת להגן על עירם מפני נכרי שצר עליה - ראה במקור הדברים.

204 חלק ח עמ' 54. וראה חלק טז עמ' 237. וראה שם בעניין זה קודם מתן תורה.

199 חלק לב עמ' 127. וראה גם ערך מצות.

➤ שמירת השבת ➤

עניינה

חיוב ושליה: היות שהשבת הינה גם 'זכר למעשה בראשית', כפי שנתבאר לעיל, ממילא שמירתה צריכה להיעשות בהתאם לשביתה זו כפי שנעשתה בתחילה. והנה, אודות שביתה הקב"ה ממלאכה, נאמר בתורה בתחילה בלשון שלילה, שהיה עניינו של היום השביעי בשלילת כל מלאכה. לאחר מכן, בפסוקים אודות השבת כפי שנאמרו במתן תורה, ישנו בתורה דגש נוסף במשמעות שביתה זו, בהיותה אף 'מנוחה' (- חיובית) בעבור הקב"ה כששבת ממלאכתו. בהתאם לזה, ישנם ב' גדרים בשמירת השבת על ידי האדם, בחיוב ובשלילה - שישנם האיסורים וכו', שעניינם בשלילת המלאכה, ובנוסף לעצם השלילה, ישנה גם המהות החיובית בהנהגת האדם ביום זה, שהינו ב'מנוחה' (- חיוב).²¹⁰

מקורה באדם

מהות שווה: בשונה משאר המצוות, הן מצות עשה והן מצות לא תעשה, שישנם חילוקים בין בני ישראל באופן ודרגת קיומם - בהתאם לדרגתו של האדם המקיים, הנה בשמירת השבת, שהינה בשלילת עשיית המלאכה, שווים כלל בני ישראל באופן מנוחתם²¹¹. והנה, בטעם לייחודיותה של שמירת השבת בזה, י"ל שזהו משום שורשה השווה באדם, שמקור שמירת השבת על ידי האדם ה"ז ב'יחידה' שלו, שהינה שווה בכל, ללא הבט על החילוקים והדרגות.²¹²

שבת הינה 'מקדשא וקיימא', היינו שקדושתה אינה תלויה בפעולה מסוימת אלא הינה חלה מעצמה, בהכרח לומר שגם קביעותה של השבת הינה משום היותו של יום זה יום השביעי, כפי שבני ישראל 'סופרים' את ימי השבוע - אלא שהיות זה שהינו היום השביעי ה"ז בסדר העולם, אי"צ בפעולה מיוחדת לקביעתו של יום השבת, בשונה מיום טוב, רק נדרש שתהיה המציאות של בני ישראל שכביכול עושים את הספירה^{205, 206}.

המשך וייחודיות: בביאור במידת היותה של השבת מהווה 'המשך' לששת הימים הקודמים לה, ולאידך מובדלת מהם במהותה - ראה במקור הנסמן בהערה.²⁰⁷

חיות העולם

מהות החילוק: נוסף על החילוק הקיים בהשפעת החיות לעולם בין ה'חיצוניות' (- השפעה בפועל) וה'פנימיות' (- 'תענוג' בהשפעה)²⁰⁸, ישנם גם 'חיצוניות' ו'פנימיות' שהם ב' אופני ההשפעה, בהתאם עם תוכן ומהות הדבר שניתנת לו החיות בעולם - 'חיצוניות' היינו חיות התחום הגשמי, ו'פנימיות' היינו חיות החלק הרוחני בעולם. לפי"ז, הנאמר אודות השינוי בחיות העולם הינו בכך שנפסקת ההמשכה מה'פנימיות' ה"ל וירידתה להמשכת ה'חיצוניות', היינו שנפסקת המשכת החיות הרוחנית דרך זו הגשמית.²⁰⁹

²¹⁰ חלק כא עמ' 71. וראה חלק טו עמ' 377 בהיות עיקר שמירת השבת ב'חיוב' שבה.

²¹¹ וראה במקור הדברים בהערה *17 בחילוק בזה בין שמירת השבת ושאר מצוות לא תעשה, שבדר"כ מצות 'ל"ת' הינם כ'השלמה' למצות עשה, בשונה משלילת המלאכה בשבת שהינה ענין ומהות בפני עצמם.

²¹² חלק טו עמ' 226. וראה לקמן בפנים באופני השכר וכו' בהתאם לזה.

²⁰⁵ זאת כפי המוכח מדיון 'מההלך במדבר', ששמע שישנה משמעות לספירתו, אף לפי הדעות שזהו מדרבנן בלבד, שזהו משום היותו יחיד, משא"כ כאשר זהו בכלל ישראל, ה"ז לכאורה מהותה של השבת - ראה במקור הדברים.

²⁰⁶ חלק ח עמ' 49. וראה חלק לד עמ' 79 הערה 36, ובחלק יח עמ' 206.

²⁰⁷ חלק ג עמ' 976.

²⁰⁸ ראה בכ"ז ערך ראש השנה.

²⁰⁹ חלק ט עמ' 215. וראה חלק יד עמ' 18.

פעולתה באדם

‘עליונים’ ו‘תחתונים’: בביאור היותה של השבת קשורה ב‘עליונים’, בזה שעניינה בהנהגה של מעלה מהעולם, ובכל זאת הינה פועלת ב‘תחתונים’, במציאותו ונפשו הגשמיים של האדם - ראה במקור הנסמן בהערה.²¹³

אין עם הארץ משקר: בביאור מהות השינוי שפועלת השבת באדם עד כדי שאינו משקר, שאי”ז שינוי במציאות האדם, אלא ‘רוממות’ הנעשית בו באופן זמני בלבד - ראה במקור הנסמן בהערה.²¹⁴

גדר החיוב

חיוב ‘תמידי’: בשקו”ט במידת היותו של חיוב שמירת השבת חל על האדם באופן תמידי, בכל ימות השבוע, אלא שקיומו בפועל הינו ביום השבת בלבד, בדומה לכפי שזהו בכלל המצות הקשורים בזמנים מסוימים - ראה בערך יום טוב, בערך מצות, ובמקור הנסמן בהערה.²¹⁵

הכנה מוקדמת: בשקו”ט במידת היותו של האדם מחויב קודם השבת להתכונן לקראתה, בהכנת ענייניו באופן שלא יגיע לידי עשיית מלאכה בשבת, ושיעור ג’ הימים קודם השבת שנקבע לזה, והחילוק בין המלאכות שהותרו לו משום פיקוח נפש ושאר מלאכות - ראה במקור הנסמן בהערה.²¹⁶

מחשבה, דיבור, מעשה: היות שהשבת הינה ‘זכר למעשה בראשית’, בשביתת הקב”ה ממלאכתו, ממילא צריכה שביתת האדם ממלאכתו בשבת להיעשות בדומה לכפי שנעשתה על ידי הקב”ה. והנה, שביתתו של הקב”ה ביום זה, נעשתה במעשה, דיבור ומחשבה, ולעומ”ז בשמירת השבת בפועל, מה”ת ישנו החיוב על שביתה ממעשה בלבד,

ואילו שביתה מדיבור הינה מדרבנן בלבד, ו‘שביתה’ ממחשבה הינה מדת חסידות בלבד, וי”ל במהות החילוק ביניהם, בהתאם למידת הפעולה והעשייה שייתכנו בהם, בהקב”ה ובאדם: מעשה, נאסר מה”ת, שכן הינו פעולה ממשית כפי שנעשה זה אצל הקב”ה, ובדומה לשביתתו נצטוו האדם לשבות בשבת. לעומ”ז, דיבור, אמנם אצל הקב”ה הינו יוצר ופועל, אך אצל האדם אין יכולת לפעול מעשה באמצעות הדיבור בלבד, ומשום זה לא נאסר מה”ת כמעשה, אלא שנאסר מדרבנן, שכן עכ”פ יכולת הדיבור להביא לידי מעשה, בציווי וכיו”ב על העשייה, ומשום שהינו ב’גדרי עשיה’, נכלל בשביתה הכללית שנצטווה האדם.²¹⁷ ברם, מחשבתו של האדם אינה בגדרי עשיה כלל, אלא כל עניינה בהיותו של האדם לעצמו, ומשום זה לא נאסרה בכלל השביתה בשבת, אלא שהחסידיים, היינו אלו הדבקים בקב”ה ובהנהגותיו, שובתים גם ממחשבה, שכן למעשה שבת הקב”ה גם ממחשבה בשבת.²¹⁸

שמחה

עניינה: במהות שלילת השמחה בשבת כעניין מיוחד כפי שהינה ביום טוב, כדברי אדה”ז ‘שלא נאמר בה שמחה’, י”ל שאי”ז בשלילת כל ענין השמחה בשבת, אלא שחלוקה שמחה זו במהותה מהשמחה עליה מצווים ביום טוב, שכן: בכללות, עכ”פ לשיטת אדה”ז, החיוב בשמחת יום טוב הינו בעשיית עניינים המשמחים את האדם באופן טבעי, שכתוצאה מאכילת בשר וכיו”ב ישמח בשמחת החג, משא”כ בשבת, השמחה במהותה אינה כזו הקשורה בעשיה מצדו של האדם, אלא הינה ‘שמחה דשמיא’, מצד עצם היום.^{219, 220}

ימי אבלות: בטעם לכך שנמנה יום השבת

217 אלא שבכלל זה נאסר כל הדיבור, גם זה שאינו מביא לידי מעשה - ראה במקור הדברים.

218 חלק א עמ’ 80. וראה בכ”ז בערך אדם.

219 וראה חלק ד עמ’ 1090 הערה 31 בהיותו של חיוב השמחה גם בשבת, אלא שאינו ציווי בפני עצמו, שהינו כ‘שרגא בתיהרא’ בכלל עונג השבת.

220 חלק לג עמ’ 62. וראה בכ”ז בערך יום טוב.

213 חלק ח עמ’ 59. וראה גם חלק ד עמ’ 1037 ובהערות.

214 חלק ד עמ’ 1038 והערה 24.

215 חלק לב עמ’ 127. וראה גם בערך הכשר מצוה.

216 חלק לה עמ’ 66 והערה 33. וראה גם לעיל בפנים בביאור היותו של החיוב חל אף בימות החול, ובערך הכשר מצוה.

החייבים בה

אומות העולם: בטעם לזה שנשללה מנכרים אפשרות של שמירת השבת אף אם הינם רוצים בזה, עד כדי שגוי ששבת חייב מיתה, י"ל כ: כללות קיומו של העולם, ה"ז על מנת שתיעשה בו העבודה הנדרשת על ידי בני ישראל, ובכלל זה עצם קיומו של העולם וכל הנדרש בטבעו וההנהגה בו על מנת לאפשר את השלמתה של מטרה זו. והנה, בעבור בני ישראל, שעניינם בהשפעה בעולם וכו', נקבע יום השבת ליום שבו הינם שובתים ממלאכתם, ובזה הינם 'מתעלים' מעל לסדר וטבע העולם, ובזה ניתן להם הכח להמשיך בעבודתם בימות החול, משא"כ אומות העולם, אסורים לשבות כן, שהרי חובתם להמשיך לעבוד בעולם במטרתו הכללית.^{226 225}

גר תושב: בכללות, ניתן לומר כמה אופנים במהות שמירת איסורי השבת בהם ישנו חיוב בגר תושב בעבודות בשביל ישראל וכו', זאת בהתאם למידת ותוכן פרטי האיסורים, והדיועות השונות בזה: לשיטת הרשב"א, שחובתו של גר תושב בשמירת שבת הינה כל עוד נעשית הפעולה האסורה בשליחות ישראל, גם כאשר אינו אדונו, בהכרח לומר ששמירת השבת אצלו אינה 'קשורה' עמו, אלא הינה כ'פרט' בשמירת השבת של ישראל, שבכלל חובה זו גם שלא תיעשה מלאכה אסורה בעבורו.²²⁷ ומשום זה הותרה פעולתו אף כאשר הינה בעבור ישראל, באם לא נעשה זה בשליחותו. לעומ"ז, לשיטת הרמב"ם, שחובת גר תושב בשמירת שבת הינה גם כאשר אי"ז בשליחותו של ישראל, ולאידך, האיסור הינו רק כאשר נעשית הפעולה בעבור אדונו בלבד, משמע ששמירת

כא' מימי האבלות, בשונה מיום טוב שאינו נמנה בכלל ימי השבעה וכו', י"ל שזהו משום המתבאר לעיל, שלכתחילה שמחת השבת אינה קשורה בהכרח בהנהגת האדם, שמשום זה הנהגתו אינה מפקיעה את אבלותו גם בשבת, משא"כ ביום טוב, שעצם היום שולל את ענין האבלות.²²¹

שכר השמירה

'נחלה בלי מצרים': בביאור מהות היותו של השכר על שמירת עונג השבת וכו', ניתן כ'נחלה בלי מצרים', שזהו בהתאם לייחודיותה של שמירת השבת בזה שנעשית בכל ישראל בשווה, משום שורשה השווה במהות האדם - ראה לעיל במקור שמירת השבת באדם, ובמקור הנסמן בהערה.²²²

מהות המעלה: להבנת הרמב"ם, מעלתו של השכר על שמירת השבת, בהיותו 'בלי מצרים' וכו', אינה על פרט מסוים בשמירת השבת, אלא הבטחה מיוחדת זו הינה על כללות שמירת השבת בשלימות. והנה, בשונה משכר המצות בכללותו, שאופן נתינתו הינה שבעה"ז ניתנים העניינים הגשמיים הנצרכים לאדם על מנת שיוכל להשלים עבודתו, ובעולם הבא ניתנים לו הגילויים האלווקיים וכו' כשכר על עבודתו, בשכר השבת ישנו חידוש, שכבר בעה"ז ניתנים לאדם גילויים רוחניים אלו - וי"ל, שאי"ז כשכר על הנהגת האדם בשמירת השבת, אלא זהו כתוצאה מזה, שבכך ששומר האדם 'בכל כוחו' את השבת, שהינה מנוחה 'מעין עולם הבא', בכלל זה הינו זוכה לגילויים הרוחניים הניתנים בדרך כלל בעה"ב.^{223 224}

²²⁵ וראה במקור הדברים שעד"ז גם הביאור בשיטת הסבורים שנאסרה עליהם שמירת השבת בכלל איסורם לחדש 'דת ומצווה' לעצמם, והטעם לפ"ז שנאסרה עליהם במפורש דווקא שמירת השבת, על אף ואסורות גם שאר המצוות בכלל זה.

²²⁶ חלק טו עמ' 49. וראה גם בערך סדר הדורות. וראה חלק לא עמ' 90 בביאור ענין זה בהתאם לכללות החילוק באופן ההשפעה לבני ישראל ואומות העולם.

²²⁷ וראה במקור הדברים בהערה 40 החילוק בזה, שאיסור זה בגר תושב הינו מה"ת, בשונה מכל אמירה לנכרי שהינה מדרבנן בלבד, שזהו גזירת הכתוב בלבד.

²²¹ חלק לג עמ' 62 והערה 10.

²²² חלק טו עמ' 226. וראה לקמן בפנים בשיטת הרמב"ם בעניינו של שכר זה.

²²³ וראה במקור הדברים בביאור לפי זה ב'מקומה' של שמירת השבת בכללות עבודתו של האדם והתקשרותו עם הקב"ה, ומשקלה של השבת ביחס לעבודה זרה וכו'.

²²⁴ חלק ל עמ' 125.

בעשיית מלאכה בשבת, שזהו משום הקדושה המאירה בו בגלוי, שמשום זה נאסר לעשות כל פעולה המורה על חוסר ב'ביטול' כלפיה, ומהות פעולה זו מצד האדם - ראה במקור הנסמן בהערה.²³¹

ל"ט מלאכות

עניינים וביאורים: בביאור עניינים שונים אודות מלאכות שבת, בגדריהם והדינים שבהם - ראה ערך מלאכות שבת.

איסור תחומין

מהות השמירה: כפי שנתבאר לעיל, ישנה ייחודיות בשמירת השבת בזה שהינה שווה בכל ישראל, שזהו משום שהשורש לקיומה הינו ב'יחידה' של האדם וכו'. והנה, בכלל, 'מקומה' של בחינה זו באדם, אינו במציאותו עצמה, שהרי הינה למעלה מכל הגבלה וחילוק בדרגה, אלא נאמר ש'מקומה' ביחס לאדם ה"ז בד' אמותיו - ונמצא לפי זה שמורה בגלוי איסור תחומין בדיניו אודות ד' אמות וכו' על כללות עניינה של השבת, כ'מקומה' של היחידה' באדם.²³²

כניסה לתחום: בביאור סברת ר' שמעון להתיר את כניסת האדם לתחום השבת באם עומד בסמוך לו, זהו משום דחיית האיסור היחיד הקיים ברגע הכניסה לתחום, מפני ריבוי הרגעים בהם יבטל מקיום חובת עונג שבת בכל רגע בו לא יכנס לתחומו - ראה במקור הנסמן בהערה.²³³

פיקוח נפש

מהות ה'חילול': על אף שבכללות המצות נאמר שנדחה קיומם מפני פיקוח נפש, ישנה הדגשה מיוחדת אודות היתר זה בפיקוח נפש בשבת, וי"ל בטעם לכך, שזהו בהתאם לכללות היותה של השבת מהווה 'אות' על בחירת הקב"ה בבני

השבת בגר תושב, אמנם לכתחילה כ'המשך' לשמירת השבת של האדון, אלא שהינה נמשכת ונעשית כ'מהות' גם לגבי הגר תושב בפני עצמו, שבעיקר מציאותו שהינה בשייכותו לאדונו, הינו מצווה על שמירת השבת, והותרה לו עשיית המלאכה לעצמו בלבד. אמנם, בעניין זה גופא, בטעם 'המשכיותה' של שמירת השבת מהאדון לעבדו, ניתן לומר ב' אופנים, כפי הניכר מב' הדעות בהבנת שיטת הרמב"ם: לשיטת המגיד משנה, שמפרש דברי הרמב"ם כשיטת הרשב"א הנ"ל, צ"ל ששייכותו של הגר עם שמירת השבת של ישראל, הינה משום כללות שייכותו עם התורה והמצות,²²⁸ שבכלל זה שייכת בו גם שמירת השבת, בהיותו עושה מלאכה בעבור ישראל. לעומת, לדברי אדה"ז, שלשיטת הרמב"ם שמירת השבת בגר תושב הינה רק כאשר נעשית הפעולה בעבור אדונו, נמצאת שייכותו של הגר תושב לשמירת השבת כ'פרט' בשביתת אדונו, כנ"ל.²²⁹

עבד נכרי: בביאור במידת ומהות שמירת השבת, כפי שמחויב בה עבד נכרי, ובמידת היותה של שמירת השבת שלו קשורה באדונו היהודי - ראה לעיל בביאור ענין זה בגר תושב.

'התחדשות' השבת: בביאור אימתי נתחדש החיוב על שמירת השבת, בהיות מהותה קיימת עוד קודם מתן תורה, ומידת החיוב בזה לאחר הציווי על שמירת השבת במרה - ראה לעיל בעניינה, ובמקור הנסמן בהערה.²³⁰

➤ איסורי שבת ➤

עניינים

מהות השלילה: בביאור מהות השלילה

²²⁸ שהרי לדברי המגיד משנה כלל החיוב בזה הינה בנכרי שקיבל על עצמו שבע מצות בני נח בלבד, ונעשית אצלו קבלה זו כשייכות כללית לתורה והמצות (- ראה במקור הדברים).

²²⁹ חלק לא עמ' 119. וראה שם בשיטת רש"י בזה.

²³⁰ חלק כ עמ' 200. חלק לא עמ' 87. וראה חלק לג עמ' 28 והערה 40.

²³¹ חלק לג עמ' 143 והערה 41.

²³² חלק טו עמ' 226.

²³³ חלק יא עמ' 63.

לעתיד לבוא - ראה במקור הנסמן בהערה.²³⁸

ברכת ה': ברכתו של הקב"ה על צורכי השבת נעשית באופן המראה לאדם שמקור פרנסתו אינו במעשיו בגשמיים אלא בברכת הקב"ה - לכן השפעות צרכי השבת הינם שלא לפי ההגבלות והחשבון שנקבעו לאדם מתחילה. אלא שמ"מ ישנו צורך בחפץ אותו יהיה ניתן למשכן לצורך התשלום,²³⁹ ע"ד עבודת האדם הנדרשת על אף שלא היא זו המביאה את ההשפעה.²⁴⁰

תוספת שבת

עניינה: בהתאם למקורות השונים לכללות ענין תוספת שבת, ניתן לומר כמה אופנים במהותה של תוספת זו, האם הינה ענין בהנהגת האדם בלבד, או שיש בזה גם ממהות השבת, שכן: באם גדר השבת שבזמן התוספת הינו מצדו של ה'גברא' בלבד, היינו שמהותה של השבת הינה בזמנים הקבועים לה בלבד, ואילו ייחודיותו של זמן התוספת לגבי שאר ימות החול, ה"ז שקיבל האדם מצדו לנהוג בזמן זה כביכול נכנסה שבת, או שאמנם אי"ז ממהות השבת, אלא זהו כחובה בלבד על ה'גברא' שינהג בזמן זה כבשבת²⁴¹. לעומ"ז, ניתן לומר שבזמן התוספת ישנה 'התפשטות' ממהות השבת, כביכול הינה קודמת לזמנה, ומוגדרת אותה השבת כשבת ממש, וכתוצאה מזה מחויב האדם לנהוג בהתאם לזה^{242 243}.

הנהגת הקב"ה: בביאור (ע"ד הפשט) בהנהגתו

238 חלק ב עמ' 475.

239 ולשיטת אדה"צ י"ל שאין הכוונה שיפרע החוב ממשכון זה בפועל - אלא צ"ל האפשרות לכך בלבד.

240 חלק טז עמ' 180.

241 וראה במקור הדברים בהערה 24, שאמנם יתכן לומר שגם לאופנים אלו ישנה איזו קדושה בזמן התוספת, וחלות הקדושה הינה בהתאם לב' האופנים הנ"ל, אלא שסו"ס אינה קדושת השבת ממש.

242 וראה במקור הדברים בנפ"מ בין אופנים אלו, במידת יכולתו של האדם לקיים בזמן התוספת את המצות המיוחדות לזמן השבת, ובגדרה של המצוה והאיסור שבהנהגת האדם בזמן התוספת.

243 חלק טז עמ' 231. חלק יט עמ' 58. וראה גם חלק כח עמ' 18, ובחלק לח עמ' 2.

ישראל, שמחמתה ניתנה להם השבת, וביטוי ניכר לבחירה זו הינו בכך שכאשר 'עומדת' מציאות היהודי כנגד שמירת המצוה, קודמים חיי האדם, שכן נעשתה בהם הבחירה^{235 234}.

'שווה בכל': בביאור הטעם לכך ששווים כל ישראל בהיתר עשיית מלאכה בפיקוח נפש שלהם, ללא חילוק בהתאם למידת היותה של הנהגתם כראוי, שזהו משום ש'נוגעים' דינים אלו בעצם נשמתו של יהודי, השווה בכולם - ראה במקור הנסמן בהערה.²³⁶

בית המקדש

עניינים וביאורים: בגדר היתר עשיית מלאכה בעבודת בית המקדש, ומקורו של היתר זה וכו' - ראה בערך בית המקדש, ובערכי הפרשיות השייכות.

סדר היום

ערב שבת

הכנה לשבת: בביאור היותה של ההכנה לשבת קודם כניסתה, בערב שבת וכו', מורה על היותה של השבת גם 'חפצא' כיום בעל מהות מיוחדת (- בשביתת הקב"ה וכו'), ולא ציווי על ה'גברא' בלבד בשלילת המלאכה בהנהגתו בפועל - ראה במקור הנסמן בהערה.²³⁷

טעימת מאכלי השבת: בביאור אודות הנכתב ב'פרי עץ חיים' שיש לטעום את מאכלי השבת בערב שבת, שאמנם לא נראתה הנהגה זו אצל אדמו"ר הרי"צ, אך עכ"פ יש לנהוג במשמעות הפנימית שבזה, ב'טעימה' ממה שיהיה בגאולה

234 ומורה השבת בזה על המהות הקיימת בכל המצות - ראה במקור הדברים.

235 חלק כז עמ' 133. וראה במקור הדברים שא"ז תלוי באם היתר זה הינו בגדר 'דחיה' או 'הותרה', אלא בהגדרת מהותה של ההנהגה בפועל.

236 חלק כז עמ' 109 והערה 55.

237 חלק כ עמ' 205.

של הקב"ה בתוספת שבת - ראה במקור הנסמן בהערה.²⁴⁴

נרות שבת

עניינם: על אף שלפועל לכל הדעות נעשית התועלת מהדלקת נרות השבת אף בזה 'שלא יכשל בעץ או באבן', י"ל שנחלקו הרמב"ם ואדה"ז ב'מקומה' של תועלת זו בכללות עניינם של נרות השבת: לשיטת הרמב"ם, לכתחילה, עצם עניינה של הדלקת נרות הינו ב'כבוד ועונג' שהינם מוסיפים לאדם בשבת, ושלילת ההיזק וכו' הינם כתוצאה מהם בלבד, זאת בהתאם לכללות תוכנה של השבת, שהינו דווקא ב'חיוב', במנוחה וכו', ולא בשלילת המלאכה וההיזק בלבד - שלכן בהכרח שגם בהדלקת הנרות ישנה משמעות ותועלת 'חיובית'. לעומת, לשיטת אדה"ז, לכתחילה עניינם של נרות השבת ב'שלוש בית' הנעשה באמצעותם, 'שלא יכשל בעץ או באבן', והשלימות בעונג האדם בסעודה וכו' הנעשה על ידי הנרות, ה"ז כפרט בעונג הסעודה בלבד, ולא עצם עניינם של הנרות.²⁴⁵

שלום בית: בביאור מהות היותם של נרות השבת פועלים שלום בית בהארת מקומו של האדם, והטעם שזהו דווקא בנרות אלו ולא בשאר נרות, והשוואת ענין זה לפעולתם של כלל המצות - ראה במקור הנסמן בהערה.²⁴⁶

ילדות קטנות: אודות החשיבות בעידוד בנות קטנות להדליק נרות שבת, והמקור לזה בנאמר אודות הנס בנרות השבת של רבקה - ראה במקור הנסמן בהערה.²⁴⁷

נר שבת ונר חנוכה: בביאור דין קדימת נר שבת לנר חנוכה, שזהו בהתאם לכללות עניינם של התורה והמצות, וסדר קדימת המצות בהתאם לאלו המורות על מהות זו - ראה ערך

חנוכה, ובמקור הנסמן בהערה.²⁴⁸

סדר התפילה

בקשת צרכיו: בביאור איזו תפילה אודות צרכיו של האדם תתכן גם בשבת, שזהו באם האדם אינו מרגיש את מציאותו אלא בקשותיו הינם על מנת שיהיה לו הכח בעבודת ה' וכו' - ראה במקור הנסמן בהערה.²⁴⁹

סעודות השבת

עניינם: מהות חיוב אכילת סעודת השבת הינו בעונג הנגרם לאדם כתוצאה מאכילה ושתיה. והנה, בטעם לכך שנקבע העונג באופן זה דווקא, בהנאה גשמית של הגוף, י"ל שזהו משום כללות עניינם של קיום המצות בעוה"ז, שאי"ז לשם 'תיקון' ופעולה בנשמה לעצמה, אלא זהו ב'תיקון' הנעשה בגופו הגשמי של האדם בקיימו את המצוה, שבהתאם לזה נקבע גם האופן שבו ייעשה עונג השבת, שיהיה זה דווקא גם בהנאתו של הגוף הגשמי.²⁵⁰

כבוד ועונג: בביאור בהיות מקורם של 'כבוד ועונג' השבת אמנם בתקנת נביאים בלבד, אלא שנעשו כחלק ממהותה של השבת ואופן שמירתה כראוי, ובחסרונם נחסר בעצם עניינה - ראה במקור הנסמן בהערה.²⁵¹

לחם משנה: בגדר חיוב לחם משנה בסעודות השבת, שנקבע כנגד האופן שבו ירד המן למאכל השבת, י"ל ב' אופנים: חיוב לחם משנה הינו 'דין' בסעודות השבת, שהיותו והינם סעודות חשובות, נקבעו הם להיות על שתי לחמים ולא על אחד בלבד כפי הנהוג בימות החול - או שאי"ז 'דין' בסעודות השבת, אלא 'דין' פרטי בלחם הנאכל בשבת, שבדומה לזה שבימות החול ישנה הדרישה שתיעשה בציעת הפת על לחם שלם, משום חשיבותה של

248 חלק טו עמ' 372.

249 חלק כו עמ' 96.

250 חלק כג עמ' 28. וראה גם ערך שבועות (חג).

251 חלק ל עמ' 131 הערה 42. וראה חלק יא עמ' 66 והערה 22 במידת היותם של כבוד ועונג נעשים דווקא באכילה.

244 חלק ה עמ' 32.

245 חלק טו עמ' 372. וראה ערך חנוכה.

246 חלק יז עמ' 141.

247 חלק טו עמ' 183.

השבת נקבע שתיעשה הבציעה בב' לחמים. והנה, מדברי הרמב"ם משמע שנכונים ב' אופנים אלו בלחם משנה, עכ"פ בזה הנאכל בסעודות השבת.²⁵²

תענית חלום: בביאור הטעם לכך שנאסרה תענית חלום בשבת, והיותו של ההיתר להתענות במצבים מסוימים מורה על כללות עניינם של כבוד ועונג השבת, בפעולתה של המצוה הרוחנית בגוף הגשמי - ראה ערך שבועות (חג), ובמקור הנסמן בהערה.²⁵³

סדר הלימוד

מהות השבת: בביאור הטעם לזה שיש להוסיף ביום השבת בלימוד פנימיות התורה, שזהו משום שביום זה אין החיות יורדת דרך לבושי עולמות יצירה ועשיה, לכן 'אין צורך' בבירור העולמות על ידי לימוד הנגלה - ראה במקור הנסמן בהערה.²⁵⁴

סעודה שלישית

עניינה: בביאור עניינה של סעודה שלישית, שאמנם לתחילה דווקא אדה"ז מחמיר בשו"ע ואודותיה, אלא שלפועל מנהג אדמו"רי חב"ד והחסידים שלא לאכול סעודה ממש, אלא מסתפקים עכ"פ ב'טעימה' בלבד, י"ל כך: סעודה שלישית, שהינה בזמן 'רעוא דרעוין', הינה כנגד הזמן דלעתיד לבוא, והיות שבזמן זה לא יהיה אכילה ושתייה, בהתאם לזה גם בסעודה שכנגדו לא נוהגים באכילת סעודה. ברם, למרות זאת, נוהגים ב'טעימה' קלה, שכן שלילת האכילה וכו' לע"ל, אינה בשלילת עצם החלק הגשמי שבמצאות האדם, אלא אדרבה, באותו הזמן יהיה החיבור בשלימות, אלא שלא על ידי אכילה גשמית. לכן, על מנת להורות על השינוי שיהיה לע"ל, נעשית אכילת הסעודה

שבזמן שכנגד זה ב'טעימה' בלבד, שא"ז אכילה ממש, ולאידך ה"ז מורה על החיבור וה'מקום' שיהיה לגשמיות לעתיד לבוא.^{255 256}

הבדלה

עניינה: בכללות, ניתן לומר ג' אופנים בהגדרת עניינה של הבדלה, ו'מקומה' ביחס לכללות השבת והקידוש הנערך בכניסת (- ליל) שבת, בהתאם לפירוש הציווי 'זכור את יום השבת לקדשו': א. ציווי זה הינו על עצם 'קידושה' של השבת בדיבור על ידי האדם, בדומה לקידוש החודש וכו', שלפ"ז נשלם הציווי בקידוש בכניסת השבת, ואילו הבדלה הינה ענין נוסף על ציווי זה. ב. בזכירתו של יום השבת בדברים, אמנם אין עניינה בפעולת 'קידוש' של יום זה, אלא עניינה בהבדלתו של יום השבת משאר ימות החול. לפ"ז, אמנם עניינם של קידוש והבדלה הינו זהה, אלא ששונים בתוכם, שהרי הקידוש מבדיל את יום השבת בחלות הקדושה המיוחדת לו, והבדלה מבדילה בהודעה על יציאת השבת. ג. עניינה של זכירת השבת עליה נצטוו הינו בעצם זכירת יום השבת בדברים בכניסתו וביציאתו. לפ"ז, עניינם של קידוש והבדלה הינו זהה, בתוכם הכללי בייחודיותו של השבת משאר הימים.²⁵⁷ והנה, בשיטת הרמב"ם בזה י"ל, שחלוק הציווי לכמה פרטים: גדר המצוה, הינו בעצם זכירת השבת. זמן המצוה, הינו בכניסת השבת וביציאתה. לאחר מכן, נקבע גם אופן הזכירה ותוכנה, בהתאם לזמן שבו נעשית, שבכניסת השבת זהו בקידוש, ובצאת השבת בהבדלה - שכן, לשיטתו, הציווי 'זכור את יום השבת לקדשו' הינו אמנם ציווי אחד, אלא שישנם בו ב' פרטים, בקדושת השבת בפני עצמה, ובהמשכיותה של קדושה זו על ימות החול בזכירת השבת, ונעשית המשכיות זו על

²⁵⁵ ולמעשה, היות ובזה תוכנה של סעודה זו, ואף אם לא מרגישים זאת, עכ"פ ישנו צער מעצם זה שלא מרגישים העילוי שבה, לא נוהגים באכילת סעודה זו אלא במעט בלבד.

²⁵⁶ חלק א עמ' 84.

²⁵⁷ וראה במקור הדברים בנפ"מ למעשה בין אופנים אלו, במידת חיוב הנשים בהבדלה וכו' - וראה גם לקמן בפנים ב'מקומה' של ברכת הבשמים בהבדלה.

²⁵² חלק לו עמ' 77. וראה ערך יום טוב בעניין זה בסעודות החג.

²⁵³ חלק כג עמ' 17.

²⁵⁴ חלק א עמ' 52.

הולך אחר הלילה, שלפי"ז נמצא שגם ירדת המן בעבור סעודת מוצאי השבת נעשתה בערב שבת - ובהתאם לזה שעל אף שקדושת השבת אמנם תמה בצאתה, הנה עכ"פ 'ברכת' השבת עודנה קיימת עד אכילת הסעודה במוצאי השבת, ומשום זה באכילתה ישנו כעין 'ליווי' לשבת במשמעותה הזו ש'הולכת' באות העת. ויתירה מכך, לפי הנ"ל ניתן לומר שכמו החובה בג' סעודות השבת משום ג' הסעודות שירדו במן, ישנה 'חובה' זו גם בסעודת מלווה מלכה שנכללה בירידה זו. והנה, ע"ד הדרוש י"ל בעניינה של סעודה זו, שהינה מהווה את ה'חיבור' בין ההתעלות ביום השבת עם חיי המעשה בימות החול, כפי המתבטא בזה שגם עצם הלז 'נהנית' מסעודת מלווה מלכה, שבה נעשה התיקון לחטא עץ הדעת, בהעלאת עצם הגוף (- עצם הלז) והיותו נצחי בתחיית המתים, היפך הקללה שניתנה בחטא עץ הדעת²⁶² 263.

↔ עניינים שונים ↔

'נשמה יתירה'

עניינה: בביאור החילוק בעניינה של נשמה יתירה, האם הינה תוספת של נשמה ממש, או שזהו מצב 'נפשי' המשפיע על מציאות האדם - ראה ערך יום טוב, ובמקור הנסמן בהערה²⁶⁴.

'מהלך במדבר'

מהות הספירה: בביאור דין 'מהלך במדבר' והדעות השונות כיצד נעשית ספירתו - ראה לעיל בביאור היותה של השבת 'מקדשא' וקיימא'.

פרשת המן: בביאור דברי הרס"ג אודות קריאת

ברכת הבשמים: בשונה מהנאמר בכ"מ בעניינה של ברכת הבשמים בהבדלה, שזהו על מנת 'להשיב את הנפש הדואבת' לאחר יציאתה של הנשמה היתירה בצאת השבת, י"ל בשיטת הרמב"ם שהרחת הבשמים אינה בהכרח בקשר לזה, אלא זהו בכלל עצם עניינה של הבדלה, בהיותה מורה על המשכיותה של השבת וזכירתה גם בימות החול, כפי שנתבאר לעיל, שהיות וייעשה ענין זה בשלימות באם תהיה צאת השבת בשמחה וכו', נקבעה בהבדלה ברכת הבשמים הגורמת הנאה לאדם²⁶⁰.

ברכת האש: בשורש וסברת מחלוקתם של בית שמאי ובית הלל בנוסח ברכת האש, האם יש לומר 'מאורי האש' או 'מאור האש', י"ל שזהו בהתאם לשיטתם הכללית במידת הגדרת הדבר ע"פ עניינו הכללי, או דווקא בהתאם לפרטיו, שכן: לשיטת בית שמאי, נקבע הדבר בהתאם לכללות עניינו, ומשום זה בתיאור האש בברכה על ההנאה ממנה, נעשה בכללות בתואר 'אש'. לעומ"ז, לשיטת בית הלל, נקבע אופן ההסתכלות על הדבר בהתאם לפרטיו ומרכיביו, ומשום זה בכינוי האש בעת ההנאה ממנה, בהכרח שיש לדייק בהיותה מורכבת מכמה גוונים באש, 'מאורי האש' (- לשון רבים)²⁶¹.

מלווה מלכה

עניינה: במקורה של עריכת סעודת מלווה מלכה בצאת השבת, ועניינו של 'ליווי' זה על אף שבפועל יצאה השבת קודם לכן, י"ל כך: בכלל, סעודות השבת הינם זכר ובהתאם לאופן ירידתו של המן בעבור מאכל בני ישראל ביום השבת. והנה, סדר ירידת המן היה ש'היום

258 וראה במקור הדברים החילוק בזה משיטת הרמב"ן, ושיטת הרמב"ם בספר המצות בכללות ענין זה.

259 חלק לא עמ' 99. וראה שם בביאור ענין זה בהתאם לפנימיות עניינה של השבת.

260 חלק לא עמ' 197. וראה גם ערך יום טוב.

261 חלק טז עמ' 312. וראה בכ"ז בערך לשיטתייהו (כלל ופרט).

262 וראה במקור הדברים שיתכן לומר - על אף שלא נמצא יסוד לזה - שקשורה הסעודה בלוייתן שייאכל לע"ל.

263 חלק לו עמ' 70.

264 חלק לא עמ' 191.

פרשת המן בשבת באם האדם אינו יודע איזו פרשה יש לקרוא באותו השבוע, שזהו משום השייכות בתוכנה של פרשה זו לעניינה של השבת - ראה ערך בשלח (פרשה), ובמקור הנסמן בהערה.²⁶⁵

יעקב אבינו

שייכות מיוחדת: בביאור שייכותה של שמירת השבת דווקא עם יעקב אבינו, שזהו משום היותה קשורה ב'חידה' של האדם וכו' כפי שנתבאר לעיל, שזהו בהתאם לכללות היותו של יעקב במצב של 'ביטול' מוחלט, שמשום זה נאמר עליו בדומה 'ופרצת ימה וקדמה וכו' - ראה בערך יעקב אבינו, ובמקור הנסמן בהערה.²⁶⁶

יוסף הצדיק

שייכות מיוחדת: על אף שקיימו האבות את כלל המצות, ובכלל זה גם שמירת השבת²⁶⁷, ישנה הדגשה מיוחדת אודות שמירת השבת של יוסף, וי"ל בטעם לזה,

שזהו בהתאם למתבאר לעיל במהותה של השבת, בהיותה 'מהות' קיימת קודם מתן תורה, שכן: בכללות, הנהגת האבות, והשבטים הייתה בהתבודדות מהעולם, בעבודתם הרוחנית תוך כדי רעיית צאן וכו', שמשום זה הייתה שמירת המצות שלהם ביחס ל'גברא' בלבד, ולא בהכרח כמציאות בעולם עצמו. לעומ"ז, יוסף, שהייתה עבודתו דווקא בהיותו בעולם, בהנהגת מצרים וכו', הודגשה בקיום המצות שלו גם מציאות ה'חפצא' של המצוה - ומשום זה, בשמירת השבת, שהייתה ה'חפצא' שלה קיימת בשלימות קודם מתן תורה, נמצא שהיה אצלו קיומה בשלימות מסוימת ב'גברא' וב'חפצא' בדומה לכפי שזהו לאחר מתן תורה.²⁶⁸

ראה גם: ערך בשלח (פרשה). ערך יום טוב. ערך מלאכות שבת.

²⁶⁵ חלק ד עמ' 1038.

²⁶⁶ חלק טו עמ' 226. וראה גם ערך יעקב אבינו, וראה לקמן כיצד זהו ביחס לשייכותו של יוסף בשמירת השבת.

²⁶⁷ וראה במקור הדברים בהערה 29 כיצד היה היתר לנהוג בשמירת שבת, קודם גירושם של בני ישראל במתן תורה.

²⁶⁸ חלק כ עמ' 200. וראה גם חלק כג עמ' 50 ובערך אבות.

לזכות
החתן הרה"ת **יוסף ישראל** שיחיו
והכלה מרת **ברכה רישא רחל** שתחי'
אשכנזי

לרגל יום נישואיהם
בשעה טובה ומוצלחת

*

יה"ר שיהיה זה בניין עדי עד
על יסודי התורה והחסידות
לנחת רוח כ"ק אדמו"ר

*

ולזכות הוריהם
הרה"ח **מאיר** וזוגתו **חנה פיה** שיחיו **אשכנזי**
הרה"ח **אפרים שמואל** וזוגתו **בילא חנה** שיחיו **קוט**

*

ולזכות זקניהם
הרבנית **סימה** שתחי' **אשכנזי**
הרה"ח **דוד מאיר** וזוגתו **סטרנה** שיחיו **דרוקמן**
הרה"ח **אברהם** וזוגתו **לאה** שיחיו **קוט**
מרת **טובה גיטא** שתחי' **לסקר**